

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Zbyněk Vallo

Vysvětlení nezdaru „Arabského jara“ v Saúdské Arábii pomocí teorie sekuritizace

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Hynek Melichar

OLOMOUC 2014

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně, na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 29. Dubna 2014

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Hynku Melicharovi za věcné připomínky,
cenné informace a odborné vedení práce.

Obsah

Úvod	2
1. Bezpečnostní teorie Kodaňské školy.....	8
1.1. Konceptuální aparát bezpečnostní analýzy.....	12
1.2. Společenský sektor kategorizace hrozeb.....	20
1.3. Kritika bezpečnostní teorie Kodaňské školy	24
2. Vztah mezi saúdským režimem a náboženstvím.....	26
2.1. Historie země a náboženský establishment	28
2.2. Současná SA.....	31
2.3. Opozice vůči režimu.....	34
3. Průběh a příčiny neúspěchu protestů v Saúdské Arábii na základě aplikace bezpečnostní teorie Kodaňské školy	43
3.1. Protesty proti režimu v SA v době AJ.....	43
3.2. Aplikace zvolené teorie na zkoumaný případ.....	47
3.3. Alternativní vysvětlení a závěry	55
Závěr.....	60
Seznam pramenů a literatury	64
Prameny	64
Literatura	64
Abstrakt	68

Úvod

Blízkovýchodní události z roku 2011, souhrnně označované jako tzv. "Arabské jaro" (AJ), zásadním způsobem poznamenaly celý region. Samotný výraz AJ, označující protesty, které se po roce 2010 přelily oblastí Blízkého východu, se pravděpodobně vžije jako termín, který bude zmíněné protesty běžně označovat. Vypuknutí AJ také překvapilo skoro každého, včetně analytiků zabývajících se oblastí Blízkého východu. (Matthiesen 2012: 628). AJ následně vedlo ke změně některých blízkovýchodních režimů, ale i např. k občanské válce v Sýrii. Když se revoluční vlna poprvé objevila v Egyptě a Tunisku, mnozí analytici začali nabízet své odhady ohledně toho, kdo se stane další „obětí“ AJ. Saúdská Arábie (SA) se tehdy zdála jako země, která bude další na řadě. Mnohé z příčin revolucí v okolních blízkovýchodních státech byly totiž v zemi rovněž k nalezení–vzrůstající nezaměstnanost a frustrace obyvatel, zejména mladších generací, zvyšující se propast mezi chudými a bohatými a soustavné potlačování občanských práv. Do ulic největších saúdských měst vyšli někteří nespokojení obyvatelé (Beránek 2011). Přesto vše byla vládnoucí rodina schopna turbulentní období zvládnout a režim v saúdském království i přes protesty obyvatel přetrval. Proto zkoumám právě tuto zemi a zjišťuji, proč protesty nevedly ke změně režimu, jako tomu bylo v některých jiných zemích¹. SA je navíc velmi důležitou zemí blízkého východu, potažmo světa, a to zejména kvůli jejím zásobám ropy–suroviny, která je hlavním zdrojem energie pro celý svět. Na území SA se nachází 25 % světových zásob ropy. Existují obavy, že jakékoliv nepokoje v zemi by mohly ovlivnit těžbu ropy a vzhledem k postavení SA na světových trzích s ropou způsobit na těchto trzích velké problémy (Blanchard 2011: 1). Vysoká cena ropy by pak mohla negativně zasáhnout i Českou republiku (ČR) a její hospodářství. To vidím jako dobrý důvod, proč se „nezdarem“ AJ v SA zabývat a pokusit se vysvětlit jeho příčiny, a to zejména v kontextu proklamovaných brzkých pádů monarchií v Perském zálivu². Případný pád saúdského režimu by tak v kontextu výše uvedeného mohl mít neblahé následky i pro naši zemi a bylo by proto podle mne dobré rozumět událostem, které se v této zemi odehrávají.

¹ Např. v Jemenu byl sesazen dlouholetý prezident Ali Abdullah Saleh, v Sýrii zuřil občanská válka a v Egyptě byli od začátku AJ svrženi už dva prezidenti. V Libyi sice došlo ke změně režimu, ale země je velice nestabilní a je svědkem střetů mnoha ozbrojených milicí. Maroko, Alžírsko, Omán a Kuvajt jsou naopak země, kde vládnoucí režim nebyl svržen. V Bahrajnu byla revoluce potlačena a SA, která je předmětem mé práce, taktéž spadá mezi země, kde nedošlo ke změně vládnoucího režimu (BBC 2013).

² Ve své knize *After the Sheikhs: The Coming Collapse of the Gulf monarchies* tento pád předpovídá akademik Christopher Davidson (Matthiesen 2013: 128, 182).

Má práce se zabývá tématem politické teologie a fundamentalismu. Politika a náboženství, konkrétně fundamentalistický koncept wahhábie³, jsou v SA úzce provázané (Beránek 2007a: 15–16). Přestože se soustřeďuji zejména na to, proč režim v SA přetrval i po protestech konaných v rámci AJ, časově se má práce neomezuje pouze na události AJ. Částečně zachází i do minulosti SA, a to zejména, když vykresluji, jakým způsobem se etabloval současný saúdský režim a jaká je pozice náboženství ve státě (což pro mou práci považuji za důležité z důvodů, které uvedu níže v tomto úvodu). Geograficky pak práci neomezuji pouze na SA, ale zmiňuji i sousední Bahrajn, ve kterém se taktéž konaly protesty proti tamnímu režimu. SA v Bahrajnu vojensky zasahovala pod záštitou Rady pro spolupráci v zálivu (Gulf Cooperation Council, GCC). Velmi okrajově se pak dotýkám zbylých zemí, ležících v oblasti Perského zálivu. Drtivou většinu práce ale věnuji právě SA.

Ve své práci si stanovuji výzkumnou otázku, která zní: „*Jaká byla příčina toho, že protesty, souhrnně označované jako AJ, nevedly v SA ke změně režimu?*“ Nyní uvedu, z jaké teorie vycházím při zkoumání mnou vybraného problému, popíši ji a poté zdůvodním, proč jsem zvolil právě tuto teorii. Ke zkoumání příčin zachování režimu využívám ze sociálního konstruktivismu vycházející bezpečnostní teorii Kodaňské školy, konkrétně koncept sekuritizace, který zvedla. Kodaňská škola je jedním z nejvlivnějších přístupů ke studiu bezpečnosti. Skupina výzkumníků z Kodaňského institutu pro výzkum míru, zejména Barry Buzan, Ole Waever, Morten Kelstrup a Jaap de Wilde, reflektovala debaty osmdesátých let věnované nové definici pojmu bezpečnost a v devadesátých letech tento pojem rozšířili o nové jevy odpovídající situaci po konci studené války. Autoři konceptu sekuritizace rozlišují několik sektorů, pomocí kterých kategorizují hrozby. Jsou to: vojenský, politický, společenský, ekonomický a environmentální sektor. Sekuritizací je pak myšlen proces sociální konstrukce hrozeb, kdy se určité téma stává bezpečnostním problémem nikoliv v důsledku toho, že by reálně existovala nějaká hrozba, ale proto, že je sekuritizujícím aktérem (obvykle vládou) jako hrozba definováno a společnost tuto definici přijme. Hrozbou se může stát cokoli, co sekuritizující aktér dokáže jako hrozbu vykreslit. Z hlediska sekuritizujícího aktéra nabízí sekuritizace výhodu v tom, že jím požadované a společností schválené odvracení hrozeb ospravedlňuje použití mimořádných. Pro každý sektor kategorizace hrozeb existují jak společné charakteristiky, tak i charakteristiky specifické—svébytní aktéři, referenční objekty ad. Např. pojem identita nebude ve vojenském sektoru hrát příliš velkou roli, avšak ve společenském je ústředním tématem. Použití sektorového přístupu

³ Co je to wahhábia rozebírám ve druhé kapitole své práce.

ke studiu zkoumaného problému umožňuje lépe pochopit procesy, které vedou k sekuritizaci. Ve své práci využívám konkrétně sektor společenský.

Výše popsanou bezpečnostní teorii Kodaňské školy a také koncept sekuritizace, aplikuji při studiu protestů, jež se v rámci AJ v SA udály. Tuto teorii jsem zvolil vzhledem k faktu, že v SA existuje velká nevraživost mezi sunnity a šíity, přičemž sunnitě představují většinové obyvatelstvo SA. Během posledních protestů šíitské minority saúdský režim prohlásil, že byly zorganizovány Íránem–šíitskou teokracií (Haykel 2011). Myslím si tedy, že je vhodné aplikovat právě koncept sekuritizace s využitím společenského sektoru, v němž náboženství, jakožto forma kolektivní identity hraje klíčovou úlohu. V práci zjišťuji, zda mohla sektářská nevraživost vést k tomu, že se většinově sunnitské obyvatelstvo odmítlo účastnit protestů proti režimu právě proto, že režim poukazoval na šíitskou identitu některých protestujících a označoval protesty za vykonstruované Íránem. Autoři konceptu sekuritizace navíc při popisu fungování sekuritizace ve společenském sektoru poukazují na Blízký východ jako na oblast, v níž je aplikování tohoto konceptu ve společenském sektoru nasnadě, a to mimo jiné i kvůli rivalitě mezi sunnity a šíity (Buzan, Waeber, de Wilde 2005: 155–156). Další důvody pro zvolení právě této teorie zmiňuji v posledním odstavci úvodu, věnovanému rozboru literatury, která se váže k mnou zvolenému tématu. Hypotéza, kterou si v práci stanovuji, tedy zní: *„Klíčovým faktorem, který způsobil, že protesty, souhrnně označované jako AJ, nevedly v SA ke změně režimu, byla „sekuritizace“ protestujících šíitů a následná neochota většinového obyvatelstva – sunnitů – účastnit se protestů.“*

V práci využívám analyticko-deskriptivní přístup. Deskripci užívám při popisu formování vzájemného vztahu náboženských autorit a vládnoucí rodiny saúdského státu, a popisu současného fungování tamního režimu. Popisem historie formování současného režimu a jeho vztahu k náboženství se nechci uchýlovat k vyčerpávajícímu výkladu dějin země, spíše se snažím osvětlit vývoj a sílu náboženského establishmentu a roli náboženství v zemi–jak v minulosti, tak v současnosti. Toto je podle mne důležité vzhledem k postavení, jakou náboženství ve státě zastává a k faktu, že právě náboženství jakožto identita hraje v mnou zvolené teorii zásadní roli. Analytický přístup pak dominuje při aplikaci mnou vybrané teorie na protesty, které v rámci AJ v zemi proběhly. Analyzuji různé řečové akty a pomocí zvolené teorie se je snažím interpretovat. Řečové akty v tomto případě mohou mít podobu např. různých vládních prohlášení, zveřejněných v médiích. Vzhledem k provázanosti státu a náboženství však mohou nabýt i podoby náboženských dobrozdání oficiálních klerikálních autorit, či jiných projevů oficiálních, ale i neoficiálních představitelů náboženského establishmentu ve státě. Ke sběru těchto dat užívám jak internetové zdroje

(některé saúdské noviny mají na internetu své stránky i v angličtině), tak knihy a články zabývající se událostmi AJ v saúdském království. Mnou zvolená teorie je mi vlastně analytickým rámcem, který v práci popisuji a držím se ho při analýze protestů v SA. Hlavním cílem autorů mnou zvolené teorie přitom je rozvinout nový komplexní analytický rámec pro studium bezpečnosti (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 9). Držením se tohoto rámce mohu určit, zda došlo v SA k sekuritizaci protestů (autoři teorie využívají konstruktivistickou metodu operacionalizace dat k rozlišení politizace a sekuritizace⁴) a zda tato případná sekuritizace mohla být akceptována veřejností a tudíž být příčinou neúspěchu protestů. Při zkoumání událostí AJ v SA vycházím z autorů, jež o SA píší a dlouhodobě se jí zabývají, popř. dokonce v době protestů byli přítomni na území tohoto státu a ve svých dílech vypovídají o státem protěžovaném sektářství. Z hlediska užitých metody se tedy jedná o kvalitativní práci, konkrétně o disciplinovanou interpretativní případovou studii protestů, jež se v rámci AJ v SA udály.

Práci dělím na dvě hlavní části–teoretickou a praktickou. V teoretické části rozebírám v rámci zvolené teorie definovaný pojem sekuritizace, abych osvětlil, jakým způsobem ho budu aplikovat na zvolený případ. Snažím se koncept sekuritizace podrobně popsat a vylíčit zejména jeho fungování v rámci společenského sektoru. Druhou, praktickou část, člením do dvou kapitol. První kapitola se zabývá historií etablování se současného režimu a postavením náboženství v zemi. V této kapitole také věnuji prostor popisu největších výzev a problémů země. Druhá kapitola se už věnuje samotnému AJ–popisu událostí, které se v zemi udály, shrnutí jejich dopadů a snaze je interpretovat pomocí zvolené a výše popsané teorie. V této kapitole také rozebírám, jakým způsobem se k tématu postavili jiní autoři, a porovnávám jejich závěry s mými.

Arabské revoluce se odehrály v mnoha zemích Blízkého východu a to s velmi rozličnými výsledky. Je tedy možné dělat nějaké obecné závěry o tom, jaké důsledky mělo AJ pro celý region? Kenneth M. Pollack je zastáncem toho názoru, že byť revoluce v arabském světě nevedly vždy ke změně režimu, ukázaly jasnou touhu obyvatel regionu po změně a ochotu pro tuto změnu hodně riskovat. Reakce blízkovýchodních režimů na AJ byla mnohdy velmi násilná a díky tomu se některým režimům podařilo přetrvat (příkladem může být Bahrajn). Změna však podle tohoto autora nastane tak jako tak, ať už to bude v dohledné či daleké budoucnosti a pokud se budou vládnoucí režimy držet u moci násilím, bude pro ně změna o to krvavější. AJ podle tohoto autora tudíž vedlo v některých zemích ke změně

⁴ Tu rozebírám v teoretické části.

režimů a v jiných prokázalo silnou vůli lidí změnit stav věcí v jejich domovinách. Tato změna je nevyhnutelná a blízkovýchodní státy se budoucím krvavým revolucím mohou snažit předejít jen prostřednictvím hlubokých reforem. Autor však jedním dechem dodává, že na Blízkém východě není mnoho autokratických režimů, které by byly ochotné takové změny uskutečnit. Jak ale píše Eva Bellin, na Blízkém východě jsou patrimoniální instituce úzce spojené s donucovacími prostředky a autoritářské režimy mají dostatečný přísun financí ze zahraničí, včetně Západu. V takovém prostředí je demokratická změna nepravděpodobná. Shadi Hamid však upozorňuje, že neochota Západu podporovat demokratické síly na Blízkém východě, přestala být samozřejmostí po AJ. Názory na budoucnost AJ se tedy různí. Pro jedny je úsvitem demokracie, která pomalu, ale jistě přichází do regionu. Pro druhé je po desetiletích vlády autoritářských režimů a podpoře, které se jim dostává ze zahraničí, těžké přistupovat k AJ jinak, než skepticky (Bhunia 2013). Jaká tedy byla reakce SA na AJ? A jaké byly příčiny neúspěchu protestů v této zemi?

Samotné SA, která je předmětem této práce, se v českém prostředí věnuje např. Ondřej Beránek, jenž se jako jeden z mála českých autorů systematicky zabývá touto zemí a v roce 2007 mu vyšla v Česku ojedinělá publikace *Saúdská Arábie mezi tradicemi a moderností*. Pokud mluvím o české literatuře věnující se SA, musím konstatovat, že je jí poskrovnu. O to více potěší, že kniha Ondřeje Beránka se touto zemí zabývá skutečně do hloubky. K tématu protestů v rámci AJ v SA se však věnuje ne ve výše uvedeném díle, ale v příspěvku, který sepsal pro publikaci *Arabské revoluce*, jež zároveň editoval. Beránek chápe chování SA ve světle její snahy nedopustit, aby utrpěly zájmy, které tato země v regionu má. Proto se přiklonila k podpoře některých revolucí, např. v Sýrii a Libyi, ale hrála ústřední roli při potlačení jiných, např. té Bahrajnské. Činila tak ze strachu, že z AJ bude těžit její regionální rival Írán. Při vysvětlování událostí AJ v samotné SA se opírá zejména o článek a argumenty Gregoryho Gause, ale také je rozvádí a doplňuje vlastními poznatky, upozorňujícími na důležitou roli náboženského establishmentu. Samotný F. Gregory Gause, III pak ve svém článku *Saudi Arabia in the New Middle East* za příčiny přetrvání saúdského režimu považuje následující čtyři faktory: zvýšení množství financí vydávaných na veřejné ubytování a platy státních zaměstnanců, lojalita armády, uplatnění patronátních sítí a rozštěpenost opozice. Dalším autorem, jenž byl pro mou práci velmi důležitý, je Toby Matthiesen. V době AJ byl osobně přítomen v Bahrajnu a SA. Jeho poznatky z těchto pobytů, shrnuté např. v knize *Sectarian Gulf: Bahrain, Saudi Arabia and the Arab Spring That Wasn't*, se pro mou práci staly stěžejními. Naproti Gregory Gausovi totiž upozorňuje roli rentiérského státu a spíše se zaměřuje na roli státem řízeného sektarství. Já se snažím podpořit právě tohoto autora, jelikož

na rozdíl od Gregory Gause byl v době protestů přítomen v SA a Bahrajnu a protože si myslím (a v práci se to budu snažit ukázat), že jeho teorie je v souladu s poznatky o SA, které ve své publikaci z roku 2007 uvádí Ondřej Beránek, ale i jiní autoři věnující se ve svých dílech SA. Toby Matthiesenem popisované státem živené sektářství tak zasazuje do teoretického rámce sekuritizace. Myslím, že toto teoretické ukotvení by mohlo velmi přispět k porozumění událostí, které se v SA udály a přitom se neopírat o již vžitou teorii rentiérského státu. Z dalších autorů, které považuji za důležité, bych jmenoval třeba Madawi Al Rasheed, saúdskou akademičku dlouhodobě působící na západě. Odkazuje na ni Toby Matthiesen a i ona mluví o sektářství, které využila královská rodina při snaze potlačit protesty v zemi. Bernard Haykel pak např. shrnuje reakce saúdského režimu na dění v zemi, ovšem aniž by blíže specifikoval, která z nich měla hlavní podíl na úspěchu režimu. Haykel zmiňuje: masivní nasazení bezpečnostních složek, zvýšení státních výdajů na bydlení a platy státních zaměstnanců, ale i mnohá upozornění obyvatel, že protestující nejsou sunnité, ale šíité, což mohlo v zemi s tak silným postavením náboženství ve společnosti hrát významnou roli. V samotném jádru práce se snažím také kriticky vypořádat s argumenty, které mou teorii nepodporují, ale favorizují, ať už přímo či nepřímo, rentiérský efekt (role bezpečnostních složek, štědré finanční dotace ze strany státu ad.).

1. Bezpečnostní teorie Kodaňské školy

V první části mé práce představím analytický rámec, který užívám ke studiu mnou zkoumaného případu. Tato teoretická část tedy spočívá v popisu bezpečnostní teorii Kodaňské školy a v ní figurujícího konceptu sekuritizace, společenského sektoru kategorizace hrozeb a představení některých novějších prací zabývajících se touto teorií. Je tedy zároveň podrobným popisem toho, jak budu zkoumat problém, jímž se zabývám. Volně navážu na to, co jsem již o mnou zvolené teorii napsal v úvodu a uvedu, z jakých předpokladů Kodaňská škola vychází a jak to zohledňuji ve své práci. Autoři této teorie ji rozvedli zejména v knize *Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu* (1998, český překlad vyšel v r. 2005). Všichni z autorů této publikace v minulosti problematizovali prim, který hrál vojenský sektor při studiu bezpečnosti. Negativní reakce na převládající hlavní roli státu v oblasti bezpečnosti se ozývali z mnoha organizací, ať už pocházely z akademické sféry, z oblasti mezinárodní politické ekonomie, bezpečnostních a strategických studií, z feministických pozic či ze státu samotného. Tyto hlasy požadovaly uznání relevance pro referenční objekty z oblasti ekonomie, životního prostředí a společnosti (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 9). Traditionalistické názory před tímto v minulosti varovaly, upozorňující na nebezpečí intelektuální nesoudržnosti. Bezpečnostním problémem by se pak totiž mohlo stát cokoli (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 10–13). Autoři výše zmíněné knihy však odmítají jako východisko z nesoudržnosti ústup do úzké vojenské domény, místo toho se koherence snaží dosáhnout zkoumáním logiky bezpečnosti. Tak mohou odlišit bezpečnostní otázky a proces sekuritizace od problémů čistě politického charakteru a vhodně tak rozšířit agendu bezpečnostních studií. Hrozby a zranitelnosti se mohou objevovat v nejrůznějších vojenských a nevojenských oblastech, ale jejich zařazení do kategorie bezpečnostních problémů musí splňovat přísná kritéria, jež je odliší od běžného politického dění. Aktér sekuritizace je musí vyhodnotit jako existenční hrozby pro referenční objekt, čímž dále získává podporu pro krizová opatření, která se za normálních okolností vymykají závazným pravidlům (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 13–14). Tato kritéria určování bezpečnostních hrozeb budu rozebírat níže v této kapitole.

Nyní se zaměřím na problém analytických rovin. Různé analytické roviny jsou v knize průběžně zmiňovány a považuji za správné zde vysvětlit, co autoři mnou citované publikace těmito pojmy myslí. Analytické roviny či úrovně jsou v jejich díle chápány, jako předměty analýzy, definované podle prostorových měřítek (od malých po velké). Lze na nich hledat výsledky bezpečnostního dění i zdroje teoretického vysvětlení, ovšem jsou jen ontologickými

označeními oblastí, kde se dané jevy odehrávají, nejsou vlastními zdroji teoretického vysvětlení. V teorii mezinárodních vztahů je nejčastějších těchto pět rovin:

1) Mezinárodní systém (planeta Země),

2) Mezinárodní subsystémy–skupiny jednotek v rámci mezinárodního systému, které lze od mezinárodního systému odlišit na základě zvláštního charakteru nebo intenzity jejich interakcí či vzájemné závislosti, pokud jsou teritoriálně koherentní, pak jsou to regiony, v opačném případě zůstávají pouhými subsystémy,

3) Jednotky–aktéři složení z nejrůznějších podskupin, organizací, společenství a jednotlivců, kteří musejí mít dostatečnou vnitřní jednotu a nezávislost, aby je bylo možné odlišovat od ostatních aktérů na této úrovni a zároveň, aby se mohli samostatně pohybovat na úrovních vyšších, příkladem pak mohou být státy, národy, nadnárodní firmy ad.,

4) Podjednotky – organizované skupiny jednotlivců, které jsou schopné ovlivňovat jednání a chování své jednotky, nebo se o to alespoň snaží (tedy byrokratické aparáty, lobbistické skupiny apod.),

5) Jedinci

Analytické roviny jsou rámcem, umožňujícím dále rozvíjet teorii (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 14–16). Já svou analýzu provádím na několika úrovních. Tou první jsou jednotky, zejména saúdský stát reprezentovaný jeho vládnoucím režimem, Írán a též ostrovní stát Bahrajn. Do kategorie jednotek ještě zahrňme saúdský národ, resp. pokud se pohybujeme ve společenském sektoru kategorizace hrozeb sunnitskou většinu v rámci tohoto národa, popř. šíitskou minoritu. Další rovinou je úroveň podjednotek, která je v mé práci reprezentována oficiálním a neoficiálním náboženským establishmentem. Jak v práci dále ukážu, tyto podjednotky výrazně ovlivňují rozhodování sobě nadřazených jednotek, tedy saúdského státu a národa, zejména sunnitské většiny v rámci tohoto národa. Analýza se také dotýká úrovně mezinárodního subsystému a to prostřednictvím popisu soupeření sunnitské a šíitské větve islámu na Blízkém východě.

Autoři knihy se zabývají zejména mezinárodními subsystémy. Vycházejí z jimi dříve rozpracované tzv. Klasické teorie bezpečnostních komplexů. V této teorii vycházejí z předpokladu, že mezinárodní bezpečnost je definována v relativních (vztahových) pojmech. Předkládají v ní argument, že na úrovni jednotek má vojensko-politická bezpečnost význam v rámci určitých středně velkých uskupení, největší relevance je pak přisuzována uskupením regionální úrovně. Mezinárodní bezpečnost je především záležitostí vzájemných vztahů společenských jednotek motivovaných bezpečnostními hrozbami a zranitelnostmi. O bezpečnostním statusu izolované jednotky, např. Francie, nelze říci mnoho zajímavého,

proto musí být bezpečnost zkoumána v širším kontextu. Standardní model vzájemné bezpečnostní závislosti v geograficky roztržštěném a anarchickém mezinárodním systému, do níž jsou zapleteny všechny státy, představují regionálně definované „shluky“, jež jsou nazývány *bezpečnostními komplexy* (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 20–21).

V knize je dále řešena problematika sektorů. Dělení společenských a jiných věd do jednotlivých disciplín vychází především z preference sektorového myšlení. Jeden z přístupů k analýze sektorů v nich hledá specifické druhy interakcí. Např. vojenský sektor zahrnuje vztahy násilného donucení; politický vztahy autorit, vládnoucích a ovládaných a uznání; ekonomický je vymezen obchodními, výrobními a finančními vztahy; společenský vztahy kolektivní identity a sektor životního prostředí tvoří vztahy mezi lidským jednáním a planetární biosférou. Autoři vycházejí při popisu úlohy sektorů v bezpečnostní analýze hlavně z Barryho Buzana. Ten vojenskou bezpečnost popisuje jako dvouúrovňové vzájemné působení 1) útočných a obranných schopností států a 2) toho, jak státy vnímají úmysly ostatních. Politickou bezpečností pak podle něj je organizační stabilita států, systémy vládnutí a ideologie, které slouží jako jejich legitimizační nástroje. V ekonomickém sektoru je to přístup ke zdrojům, financím a trhům, bez nichž nelze zajistit dostatečnou životní úroveň a státní moc. Ve společenském jde o udržitelnost tradičních forem jazyka, kultury, náboženské a národní identity a zvyků, to vše v přijatelných podmínkách rozvoje. Za environmentální bezpečnost pak Buzan považuje zachování lokální i planetární biosféry, coby základního podpůrného systému, na němž závisí existence všech dalších forem lidské činnosti. Toto Buzanovo nahlížení na bezpečnost je autory knihy rozvinuto tak, aby nebyl ústřední referenční objekt pro všechny sektory stát, což dále ve své knize rozvádí a prohlubují. Sektory umožňují lépe analyzovat bezpečnost, protože redukuje komplexitu vzájemných interakcí a vztahů v rámci celků. Snižují rozsah proměnných a výzkum je pak snáze zvládnutelný. Vojenský stratég se bude dívat primárně na útočné a obranné schopnosti jednotek systému, což ho dále opravňuje k omezení motivace jednání na účelovou kalkulaci rozdílů v ozbrojené síle. Ve společenském sektoru analytik sleduje zejména identitární vzorce systému a snahu společenských skupin zachovat si kulturní nezávislost. Různí analytici zabývající se bezpečností nějakého státu tedy pohlíží na stejný celek, ale vidí pouze jeden z jeho rozměrů (sektorů). Autoři dále upozorňují, že ačkoliv sektorová analýza začíná rozdělením celku na jednotlivé části, musí být uzavřena jeho opětovným sestavením, což je nutné k celkovému porozumění předmětu výzkumu (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 16–18). Tato logika vychází z faktu, že navazují na předchozí klasickou teorii bezpečnostních komplexů a snaží se ji dále rozvést (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 25–26). Ve své práci se

ale nehodlám pouštět do analýzy všech výše zmíněných sektorů ve vztahu k mnou zkoumanému problému. Na něco takového nemám ani zdaleka prostor. Volba pouze jednoho sektoru však není vůbec žádný problém, což vysvětlím o odstavci níže.

Nejdříve je však třeba zmínit problematiku regionů, které jsou ústředním výzkumným tématem pro autory výše citované publikace. Tento fakt vychází z jak jimi dříve zpracované klasické teorie bezpečnostních komplexů, tak z po konci studené války převládajícího názoru, že v blízké budoucnosti dojde k regionalizaci mezinárodních vztahů. Regiony tvoří z hlediska analytických rovin zvláštní třídu subsystémů. Tradicionalisty protěžované státy jsou pak prostorově vázány, tzn., že nemohou měnit své sousedy, což je více než dobrým důvodem, proč se věnovat vztahům na subsystémové, tj. regionální úrovni (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 18–19). Dle mého názoru má práce zapadá do kontextu regionální dynamiky blízkého východu, protože nevraživost mezi sunnity a šíity, která hraje ústřední úlohu v mnou hájeném vysvětlení AJ v SA, je ve vztahu k regionu blízkého východu zmíněna i samotnými autory zde popisované teorie (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 155–156). Proto si myslím, že tato bakalářská práce nevybočuje z důrazu, které Kodaňská škola klade na regiony a naopak zapadá do jejich vidění bezpečnostní dynamiky ve světě, a to i přes fakt, že zkoumám dění pouze v jedné zemi.

Nyní, po systematickém vysvětlení východisek autorů mnou aplikovaného teoretického rámce, se pokusím zdůvodnit fakt, že zkoumám dění pouze v jednom sektoru, konkrétně společenském, a proč právě v tomto. Podle těchto výzkumníků z logického hlediska existují dva způsoby, jak zahrnout do klasické teorie bezpečnostních komplexů, ze které vycházejí, jiné sektory, než jen vojenský a politický a jiné aktéry, než pouze státy: prvním jsou tzv. *homogenní komplexy*, druhým *heterogenní komplexy*. V případě *homogenních komplexů* se předpokládá, že bezpečnostní komplexy zůstávají uvnitř konkrétních sektorů a sestávají tudíž ze specifických forem interakcí mezi podobnými druhy jednotek (např. mocenské soupeření mezi státy). V tomto pojetí se v různých sektorech ustavují různé typy komplexů (vojenské komplexy jsou tedy tvořeny převážně státy, společenské komplexy identitárně založenými jednotkami dle identity atd.) V případě *heterogenních komplexů* se opouští domněnka, že bezpečnostní komplexy jsou uzamčeny do jednotlivých sektorů. Předpokládá se, že bezpečnostní logika regionu může zahrnout různé druhy aktérů interagujícími napříč dvěma nebo více sektory. Autoři uvádí, že obě varianty přístupu jsou možné a záleží jen na výzkumníkovi, který se mu pro jeho případ zdá vhodnější a pro který se tudíž rozhodne. Oba přístupy mají své výhody i nevýhody. *Heterogenní komplexy* nám umožňují zaznamenat přelévání mezi sektory (vliv vojenství na ekonomiku

apod.) a zachovat jednotný analytický rámec. *Homogenní komplexy* vyžadují konstrukci zvláštních analytických rámců pro každý sektor, čímž se autoři zabývají v následujících kapitolách své knihy, pro kterou zvolili právě tento přístup, aby osvětlili v té době špatně probádanou dynamiku v jednotlivých sektorech. (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 26–27). Já tento přístup volím také, protože ve své práci opravdu nemám prostor zabývat se sektory všemi a zkoumat dění ve vojenském, ekonomickém, politickém či dokonce environmentálním a pak všechny poznatky shrnout a spojit.

1.1. Konceptuální aparát bezpečnostní analýzy

Dále se budu věnovat druhé kapitole knihy *Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu*, která se jmenuje „Konceptuální aparát bezpečnostní analýzy“, a autoři se v ní zabývají vyjasněním dvou analytických problémů. Prvním je, jak rozpoznat téma spadající do oblasti bezpečnosti, tedy, jak rozlišovat mezi politizací a sekuritizací. De facto tedy rozvíjí v úvodu zmíněnou konstruktivistickou metodu operacionalizace dat, když obhajují chápání bezpečnosti jakožto svébytného druhu intersubjektivní politiky. Druhým problémem je, jak rozpoznat a odlišit aktéry a referenční objekty dění v oblasti bezpečnosti (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 29, 31). Vyřešením prvního problému také určují ona o několik odstavců výše zmíněná kritéria, podle kterých by měl výzkumník zjišťovat, zda je nějaké téma prezentováno jako bezpečnostní hrozba. Je to právě tato kapitola, která mi umožnila pochopit teorii Kodaňské školy, jež je mi zároveň analytickým rámcem. Po jejím shrnutí a tudíž i představení konceptuálního aparátu této teorie se zaměřím na jednotlivé sektory. Popíši je a zdůvodním výběr společenského sektoru pro analýzu mnou zkoumaného problému a následně se budu hlouběji zabývat právě tímto sektorem.

Autoři si ve druhé kapitole nejprve kladou otázky, za jakých okolností se v mezinárodních vztazích objeví nějaké bezpečnostní téma a jaké musí mít vlastnosti. Při hledání odpovědí si bezpečnost definují jako synonymum pro přežití, čili zachování existence. Taková situace podle nich nastává tehdy, jestliže je určité téma prezentováno jako existenční hrozba pro daný referenční objekt (kterým se velmi často stává stát, definovaný vládou, teritoriem a obyvatelstvem). Zvláštní povaha bezpečnostních hrozeb pak ospravedlňuje použití mimořádných prostředků k jejich zvládnutí. Povaha existenčních hrozeb se bude mezi jednotlivými sektory i analytickými rovinami výrazně lišit (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 31–32). Krokem, kterým se politika dostává mimo zavedená pravidla hry a který prezentuje určité téma buď jako zvláštní druh politiky, nebo jako záležitost stojící nad standardním

politickým jednáním, je pojem *bezpečnost*. Sekuritizace je tedy radikálnější verzí politizace. Autoři představují škálu, na které jsou veřejná témata umístěna. Tato škála sahá od depolitizovaného (stát s ním nemá nic co do činění a není předmětem veřejných debat a veřejného rozhodování) přes politizované (téma se stává součástí veřejné politiky, což ve svém důsledku vyžaduje vládní zásah v podobě oficiálního rozhodnutí a alokace zdrojů, řidčeji pak jinou formu celospolečenské aktivity) k sekuritizovanému (téma je chápáno jako existenční hrozba, jež si žádá mimořádná opatření a ospravedlňuje konání vybočující ze standardních mantinelů politických procedur). Některé země pak mohou různá témata politizovat, zatímco jiné ta samá témata politizovat nebudou. Sekuritizace i politizace pak mohou být aktivovány různými aktéry, ne jen státem. Význam konceptů je tudíž třeba hledat v tom, jak je lidé v praxi (ne)používají, ne v tom, jakým způsobem je chápou/jak si je vykládají. K porozumění tomu, jak lidé používají konkrétní koncepty je vhodná analýza textu (*textual analysis*). Ta říká, že mezinárodním bezpečnostním problémem se dané téma stává tehdy, můžeme-li přesvědčivě argumentovat, že je významnější, než jiná témata a mělo by proto dostat absolutní prioritu. Proto, abychom mohli říci, že je dané téma sekuritizováno, musí být představeno jako existenční hrozba. Aktér si takto vyhrazuje právo vypořádat se s problémem za použití mimořádných prostředků, tedy právo porušit normální pravidla politické hry, například v podobě utajeného jednání, vymáhání zvláštních daní či nestandardní branné povinnosti, omezení jinak neporušitelných práv či nasměrování společenských sil a zdrojů ke konkrétnímu cíli. „Bezpečnost“ tedy představuje auto-referenční druh jednání, protože právě prostřednictvím tohoto jednání se z daného tématu stává bezpečnostní problém – nikoliv proto, že hrozba skutečně existuje, ale proto, že dané téma je jako bezpečnostní hrozba prezentováno. V některých zemích jsou určité normy nebo práva porušována běžně, ale i tak zde platí nějaká pravidla a stát může nějaký problém prezentovat jako bezpečnostní hrozbu a tak dojde k sekuritizaci. Z toho vyplývá, že přesná definice a kritéria sekuritizace pramení z intersubjektivní konstrukce existenční hrozby (dostatečně relevantní na to aby tato konstrukce měla výrazné politické dopady). K výzkumu sekuritizace tudíž podle autorů nepotřebujeme žádné indikátory, lze ji totiž studovat přímo. Předmětem výzkumu je pak politický diskurs a politická konstelace: v jakém okamžiku se stává argument o té které konkrétní rétorické a sémiotické struktuře dostatečně významný, aby veřejnost pod jeho vlivem tolerovala porušování pravidel? Pokud se aktér sekuritizace dokáže tvrzením o prioritě a naléhavosti existenční hrozby osvobodit od jinak závazných pravidel a procedur, stáváme se svědky úspěšné sekuritizace (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 31–35).

Diskurs, jehož prostřednictvím je něco prezentováno jako existenční hrozba pro referenční objekt, sám o sobě ještě sekuritizaci nevytváří. Je pouze sekuritizačním pohybem či krokem. Veřejnost tento krok musí přijmout, pak se teprve z tématu stane plnohodnotný bezpečnostní problém. Bezpečnostní hrozba musí být argumentačně obhájena a musí být natolik všeobecně přijímána, aby na jejím základě bylo možné legitimizovat mimořádná opatření. Není podmínkou, aby tato mimořádná opatření nakonec byla realizována. Úspěšná sekuritizace se pak skládá ze tří složek či kroků: 1) existenčních hrozeb, 2) mimořádných opatření, 3) dopadů tohoto překročení sdílených pravidel na vztahy mezi jednotkami. Úkolem analytika pak není určení nějakých objektivních hrozeb, před kterými je nutné někoho skutečně chránit, spíše jde o porozumění procesům konstrukce sdílených významů, které definují, co má být považováno za hrozbu. Z pohledu teorie jazyka proces sekuritizace spadá do kategorie řečových aktů. Nemusí označovat skutečnou událost, již sama diskursivní výpověď je tímto aktem. Něco se děje díky tomu, že někdo něco řekne (jako např. když někdo dá někomu jinému slib nebo když někdo pojmenuje novou loď) (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 35–37).

Dalším tématem, na které se zaměřím, jsou sektory a institucionalizace bezpečnosti. Toto téma je stále rozebíráno ve druhé kapitole mnou citované knihy. Podle autorů lze zkoumat právě tento druh jednání: kdo dokáže úspěšně „hovořit“ o bezpečnosti nebo ji „tvořit“, v souvislosti s jakými tématy, za jakých podmínek a s jakými výsledky? Pojem bezpečnost přitom k úspěšné sekuritizaci není nutné ani vyslovit a naopak, jindy bude vysloven mnohokrát, ale k sekuritizaci vůbec nedojde. V některých případech se pak sekuritizace institucionalizovala: národní bezpečnost, mořské hráze—vyřčením těchto slov vstupujeme do sféry naléhavosti a bezodkladnosti. Sektory pak autoři definují jako náhledy na mezinárodní systém, které staví do popředí jeden konkrétní aspekt vztahů a interakcí mezi veškerými jeho jednotkami. Analytickým smyslem sektorového přístupu je rozlišení jednotlivých druhů interakcí (vojenských, politických, ekonomických, společenských a environmentálních), proto 1) některé jednotky a hodnoty budou vázány na konkrétní sektor a budou v nich zakládat svoji existenci (přestože mohou po vzoru státu operovat i v sektorech ostatních) a za 2) strategie přežití a povaha hrozeb se budou lišit sektor od sektoru a jednotka od jednotky. Sekuritizace pak na sebe bere buď podobu ad hoc, nebo má institucionalizovaný charakter. Institucionalizace se projevuje tak, že pokud hovoříme o institucionalizovaném problému, implicitně přecházíme do sféry urgencye, dramatických situací již není potřeba. Sekuritizace se dá využít také k umlčení opozice a prosazení vlastních soukromých zájmů (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 38–41).

Autoři svou teorii dále rozvádí v podkapitole s názvem „Subjektivní, objektivní a intersubjektivní bezpečnost“. Bezpečnost totiž lze vnímat objektivně (existuje reálná hrozba) i subjektivně (problém je jako hrozba pouze vnímán), přičemž oba úhly pohledu se mohou překrývat. Autoři zde popisovaného teoretického a analytického rámce však nahlíží na sekuritizaci jako na intersubjektivní proces. Bezpečnostní prostředí utvářejí sami aktéři a v tomto ohledu má subjektivní charakter. Označení subjektivní však není zcela ideální, neboť o zařazení určitého tématu do kategorie bezpečnostních problémů nerozhodují jednotky systému samy, izolovaně od ostatních. Jedná se o intersubjektivní a sociálně konstruovaný proces: považuje referenční objekt veřejnou legitimitu za něco, co by mělo být zachováno? Tedy že se k ní ostatní aktéři mohou odvolávat, označovat některé události a procesy za bezpečnostní hrozby a na tomto základě si mohou zajistit podporu ostatních nebo přinejmenším jejich toleranci k činům, které by za jiných okolností byly chápány jako nelegitimní? Tato interpretace některých problémů není podle autorů výtvorem subjektivních a izolovaných myslí, jedná se o společenský produkt, o součást diskursivního, sociálně konstruovaného a intersubjektivního světa. O úspěšnosti sekuritizace pak nerozhoduje její autor, nýbrž publikum, jemuž je tento řečový akt adresován. To musí souhlasit s argumentem, že nějaký problém představuje existenční ohrožení společně sdílených hodnot. Podstatu bezpečnosti je tedy třeba hledat ne u objektů nebo subjektů, ale mezi subjekty (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 41–43).

Úspěšnost aktérů závisí na jejich postavení v rámci společnosti. Ti, kteří díky svému mocenskému postavení mohou pojem bezpečnost naplňovat skutečným obsahem, se těší lepšímu postavení ve společnosti, protože jsou akceptovanými mluvčími pro oblast bezpečnosti. Tato společenská moc ale není absolutní a alternativní vysvětlení bezpečnosti je možné. Interakční pole je tedy předem mocensky strukturované či nerovné. Dalším důležitým faktem je, že řečový akt se vztahuje k budoucnosti a informuje nás o dvou alternativách: co se stane, pokud k bezpečnostnímu aktu nepřistoupíme (hrozba) a co se stane, pokud ano (jak bude navrhovaná politika fungovat). Řečové akty mají i své usnadňující podmínky. Obecně jsou to takové podmínky, za nichž řečový akt svůj úkol splňuje, na rozdíl od situací, kdy se mívá účinkem nebo dochází k jeho zneužití. Existují dvě kategorie usnadňujících podmínek řečového aktu. První kategorie je vnitřní, lingvisticko-gramatická, tedy dodržení pravidel řečového aktu, tzn., musejí zde existovat široce přijímané konvenční procedury, jejichž nároky musí řečový akt splňovat. Druhá kategorie je vnější, kontextuální a sociální–týká se společenského postavení, které realizaci řečového aktu umožňuje (osoby a okolnosti musejí být přiměřené k tomu, aby se dané procedury, která má být použita, dalo použít). Ve správně

použitém řečovém aktu se pak vhodně propojují vlastnosti jazyka a jejich působení se společností (skupinou lidí), které je adresován (a jež ho má uznat). Ve vnitřní kategorii správného řečového aktu je hlavní podmínkou dodržení bezpečnostní formy, tzn. „gramatiky bezpečnosti“ a konstruovat takovou narativní osnovu, která zahrnuje bezpečnostní hrozbu, zlomový/nevratný bod a možnou cestu ke zvládnutí hrozby, a také specifický „žargon“ daného sektoru (téma identity ve společenském sektoru, mezinárodní uznání a téma suverenity v politickém atd.). V externí kategorii jsou pak důležitými podmínkami a) sociální kapitál subjektu sekuritizace (tento subjekt se musí nacházet v postavení, jež mu dodává společenskou autoritu, kterou bychom však neměli ztotožňovat s autoritou oficiální), b) konstrukce bezpečnostní hrozby má větší naději na úspěch, pokud se lze odvolat na určité situace či záležitosti, které jsou všeobecně považovány za hrozby – sice nezaručí, ale usnadní úspěch řečového aktu (mohou to být tanky nepřítelů stojící na hranicích apod.) (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 43–45).

Pojďme se teď zaměřit na další důležitou část v této práci užívané teorie. Touto částí je nutnost vysvětlení toho, co je myšleno pojmy *aktér* a *referenční objekt*. Již jsem tyto pojmy několikrát zmínil a nyní se jim budu věnovat podrobně. Autoři ve své knize rozlišují konkrétně tři typy jednotek: 1) *referenční objekty*, 2) *aktéry sekuritizace* a 3) *funkcionální aktéry*.

Ad 1): Jedná se o entity, jež jsou existenčně ohroženy a můžou si legitimně nárokovat právo na přežití.

Ad 2): Jsou to aktéři, kteří prohlašují něco – referenční objekty – za existenčně ohrožené. Jsou tedy hybateli procesu sekuritizace.

Ad 3): Tito aktéři působí na dynamiku bezpečnostních vztahů v sektoru. Významně ovlivňují politická rozhodnutí na poli bezpečnosti, aniž by se přímo jednalo o referenční objekty nebo o aktéry poukazující na nutnost bezpečnostních kroků ve vztahu k referenčnímu objektu (např. firma znečišťující životní prostředí–není referenčním objektem a nesnaží se o sekuritizaci).

V knize se poukazuje na fakt, že nejtěžší je rozlišování mezi aktérem sekuritizace a referenčním objektem. Pojďme se tedy na *referenční objekty* podívat blížeji. Tradičně se jedná o stát a národ, ale *referenčním objektem* se může stát prakticky cokoliv. Bezpečnostní akt je obvykle prováděn jménem určitého kolektivního tělesa a s odkazem na jeho situaci. Na *referenční objekt* míří prst aktéra, který říká: „Jeho/její existence musí být zachována a proto je nezbytné...“ Důležitá je také velikost *referenčního objektu*–malé skupiny a jedinci budou jen těžko dobrým *referenčním objektem*. Podle autorů mají *referenční objekty* a *aktéři* střední úroveň větší šanci, než ti na úrovni mezinárodního systému. Nejpřístupnější sekuritizaci se

v jejich výzkumu ukázala tělesa na střední úrovni (o střední velikosti) – státy, národy apod. vstupují do dlouhodobějšího konkurenčního boje s ostatními jednotkami podobného typu, čímž posiluje jejich pocit společné identity (v anglickém originále „we“ *feeling*). Protože operují s odkazem ke společnému „my“, se jedná o sociální konstrukty, jejichž existence se realizuje díky mezilidské interakci. Tento druh *referenčních objektů* by měl splňovat základní kritérium, konkrétně to, že tvoří tzv. interpretativní společenství, neboli představuje kontext, v jehož rámci operují principy legitimacy a hodnocení a kde si jedinci utvářejí svoje vlastní chápání okolního dění. Referenční objekt je tudíž sociální kontext, v němž se formují normativní úsudky. Konkurenční prostředí se pak logicky stává okolností usnadňující sekuritizaci. Autoři dále rozlišují mezi nepřiměřenou sekuritizací, která vede ke vzniku bezpečnostních dilemat a zanedbanou, nebo též neexistující sekuritizací, tedy neschopností vyřešit daný problém bez uchýlení se k sekuritizačním krokům. Autoři též upozorňují, že na sekuritizaci se lze podílet pouze prostřednictvím participace na politickém dění, tj. jen v kontextu okolní společnosti. Bezpečnost je utvářena společensky v interakci mezi *sekuritizujícím aktérem* a jeho publikem díky odkazu k všeobecně vysoce ceněné hodnotě či principu (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 48–54).

Aktérem sekuritizace je osoba nebo skupina, která realizuje bezpečnostní řečový akt. Obvykle jsou to politici, byrokratické aparáty, vlády či lobbistické a nátlakové skupiny. Ti zároveň nebývají *referenčními objekty*—bezpečnostní diskurs se dá jen těžko naplnit odkazem na zachování své vlastní existence. Problémem u aktérů bývá to, že např. vládu lze rozložit na ministerstva a dále na konkrétní jednotlivce. Tato teorie však operuje s tím (a podle autorů je to nutné pro pochopení společenského dění), že kolektivní tělesa berou ne jako součet jejich členů, ale jako svébytné součásti sociální reality (což autoři chápou jako projev jejich metodologického kolektivismu). Při identifikaci aktérů tudíž naráží na problém analytických rovin. Jedna a tatáž událost může být analyzována s ohledem na různé úrovně (individuální úroveň, byrokratický aparát, stát). Řečový akt zde není vodítkem, protože nebývá „sebeidentifikující“ ve vztahu k subjektu, který ho realizuje, navíc je vždy realizován konkrétními osobami. Ale pokud se tyto osoby nachází ve vyhraněných sociálních rolích, je dobré je chápat jako „mluvčí“ kolektivních jednotek, jichž jsou oficiálně delegovanými představiteli (např. politické strany). Identifikace aktérů nakonec tolik nezávisí na původci řečového aktu, jako spíše na logice, která jeho jednání vede, na tom, zda se toto jednání řídí spíše individuální nebo kolektivní logikou, a na tom, komu připisují ostatní aktéři odpovědnost—jednotlivci, nebo skupině, kterou zastupuje. Tudíž přenesení pozornosti na organizační logiku řečového aktu je patrně nejlepší cestou jak identifikovat sekuritizujícího

aktéra. Nesmíme také zapomínat na samostatnou kategorii publika, což je skupina osob, které je adresován řečový akt a má ji přesvědčit o existenci hrozby a nutnosti realizace mimořádných opatření. Ke správnému pochopení teorie je možné uvést příklad ze společenského sektoru, konkrétně případ národa—ten nikdy nebude jednat sám za účelem zachování své vlastní existence, vždy nějaká elita jedná s odvoláním na národ a osobuje si právo mluvit a konat jeho jménem. Když vláda jedná v zájmu národní bezpečnosti, tak ztělesňuje stát. V případě národa ale stejná logika neplatí. Národ není schopen jednat sám, někdo si pouze (ne)úspěšně osobuje právo jednat jeho jménem. V řadě případů tedy budou *referenční objekty a sekuritizační aktéři* oddělenými skupinami, ale v jiných případech, hlavně jde-li o stát, se *referenční objekt* vloží do bezpečnostního diskursu sám prostřednictvím svých oficiálních zástupců. Ve všech případech se ale musíme zaměřit na úspěch či krach řečového aktu, přičemž ani vlády nemusí vždy dovést svou snahu do zdárného konce (příkladem budiž vojenská angažovanost Spojených států amerických (USA) ve Vietnamu). Ve společenském sektoru bude tedy při analýze nějakého konkrétního problému nutné nejprve zjistit, kde dochází k mobilizaci lidí ve jménu národů, civilizací, náboženství atd. Také by jedním z prvořadých úkolů mělo být – tedy podle autorů citované publikace – zjistit, co je referenčním objektem ve zkoumaném případě, avšak podle stejných autorů bude právě toto někdy nejnáročnějším úkolem (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 54–56). Po vysvětlení základů teorie se nyní přesunu k popisu jednotlivých sektorů a zdůvodnění, proč jsem zvolil právě ten společenský.

Existenčním hrozbám lze porozumět pouze ve vztahu ke konkrétnímu charakteru daného referenčního objektu. Povaha existenčních hrozeb se mezi jednotlivými sektory i analytickými rovinami výrazně liší. Ve *vojenském sektoru* bývá referenčním objektem obvykle stát, avšak to nevylučuje možnost, že jím budou i jiné politické entity. Do role referenčního objektu se mohou dostat i ozbrojené složky samy o sobě (např. kvůli legitimizaci puče proti vládě a její politice) (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 32). Tento sektor se zabývá existenčními hrozbami vojenského charakteru (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 61). V *politickém sektoru* jsou existenční hrozby tradičně definovány s odkazem na konstitutivní princip státu, jímž je suverenita, někdy však také oficiální státní ideologie. Suverenita může být existenčně ohrožena jakýmkoliv děním či jednáním, které zpochybňuje všeobecné uznání, legitimitu nebo autoritu vlády. Referenční objekty mohou být i supranacionální, jako je třeba Evropská unie (EU). *Ekonomický sektor* se pak týká snahy firem o zachování vhodného prostředí k hospodaření, přežití národní ekonomiky (zde však nelze mluvit o bezpečnostní hrozbě, dokud nejsou v sázce životy většiny obyvatelstva), ale i nadnárodních entit, jako je

globální trh. Referenčními objekty ve *společenském sektoru* jsou rozsáhlé kolektivní identity, které mohou fungovat nezávisle na státu. Mohou jimi být např. národy nebo náboženské systémy. Schopnosti zachovat a dále reprodukovat jazyk, soubor určitých pravidel chování nebo etnicitu mohou být vyjádřeny také v pojmech přežití. V sektoru *životního prostředí* je velmi široké spektrum potenciálních referenčních objektů, sahající od přežití jednotlivých druhů, zachování životního prostředí nebo udržení planetárního klimatu (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 32–34). Při analýze AJ v SA je evidentní naprostá nevhodnost sektorů ekonomického a environmentálního.

Vzhledem k faktu, že AJ jsou míněny protesty proti vládnoucím režimům a nikoliv např. napadení cizím státem, nelze podle mého názoru hovořit ani o vojenském sektoru. Zbývají tedy sektory politický a společenský. Politický sektor je pro samotné autory teorie nejvíce problematický. Lze ho totiž snadno vměstnat mezi vojenský a společenský sektor. Např. Buzan tyto tři sektory v několika článcích zkombinoval do dvou: vojensko-politického a politicko-společenského. Tento sektor je nejširší a představuje zbytkovou kategorii, a to je jeho problém: v jistém smyslu má totiž veškerá bezpečnost politický charakter. Všechny hrozby a reakce na ně vznikají v politické sféře a jsou definovány jejím slovníkem. Politizace hrozby je z její povahy politickou záležitostí, což znamená, že sekuritizace je také politickým činem. Např. společenská a ekonomická bezpečnost tedy skutečně v určitém smyslu znamenají bezpečnost „politicko-společenskou“ a „politicko-ekonomickou“. Autoři zde ale vymezují společenskou bezpečnost, když uvádí, že pokud je politická hrozba organizační stabilitě státu postavena jako ohrožení jeho společnosti (tedy identity), hovoříme o společenské bezpečnosti. Jestliže dojde k použití vojenských prostředků, jedná se o bezpečnost vojenskou, ačkoliv ve své podstatě také politickou, a tak dále. Sám politický sektor je potom tvořen těmi politickými hrozbami, které nevyužívají vojenské, identifikační, ekonomické nebo environmentální prostředky masivního rozsahu (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 165–166). Převládajícím aktérem v politickém sektoru je pak stát. Ten podle autorů sestává ze tří složek: ideje státu, fyzické základny a institucí. Většina hrozeb namířených proti fyzické základně státu bude mít charakter vojenský, ekonomický nebo environmentální. Zůstávají nám tedy ideje a instituce. Z idejí je pak třeba vyloučit ty, které mají co do činění s identitou a jejich závislost na institucích je minimální (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 175). Kodaňská škola zde tedy jasně vymezuje rozdíl mezi společenským a politickým sektorem. Jak vyplývá z předešlých řádků, tímto rozdílem je identita. Z výše uvedeného popisu společenského sektoru je též patrné, že jednou z forem této rozsáhlé kolektivní identity je náboženství. Již v úvodu své práce jsem zmínil, že náboženství hraje v SA velmi významnou

roli. Je to právě striktní verze islámu prosazovaná ultra-ortodoxními kleriky, se kterými režim spolupracuje, jež z roztržité populace Arabského poloostrova učinila jednotnou komunitu (Lawson 2011: 737). Ondřej Beránek pak uvádí, že režim nemá jiný prostředek k zajištění legitimacy, než islám (Beránek 2007a: 38). Z těchto důvodů považuji roli náboženství za velmi zásadní a nabývám dojmu, že společenský sektor je tím, o který bych se ve své práci měl opírat. Jestliže chci, jak jsem uvedl v úvodu, podpořit myšlenku Tobyho Matthiesena o státem protěžovaném sektářství, které se z logiky věci opírá o různé sekty/směry islámu (tzn. rozsáhlou kolektivní identitu–náboženství), je podle mne na základě výše uvedeného popisu jednotlivých sektorů nutnost užití právě společenského sektoru evidentní. Proto se zaměřím na použití společenského sektoru a tedy i na užití analýzy vycházející z dynamiky, která je pro tento sektor typická.

1.2. Společenský sektor kategorizace hrozeb.

Vzhledem ke komplikované povaze referenčních objektů tohoto sektoru (rozsáhlé kolektivní identity), je nesmírně obtížné jednoznačně odlišit existenční hrozby od těch méně závažných. Kolektivní identity se v reakci na vnější i vnitřní vývojové trendy přirozeně proměňují a rozvíjejí. Tyto změny mohou být pocíťovány jako narušení řádu či svedení na nesprávnou cestu a zdroj těchto změn může proto být označen za existenční hrozbu. Také se ale může stát, že tyto změny budou akceptovány jako přirozený vývoj identity. Kvůli konzervativnímu charakteru identity lze vnější působení na identitu vždy vykreslit jako hrozbu, protože „pak už nebudeme sami sebou“. Sekuritizace soupeřících identit tedy závisí na tom, zda nositelé dané kolektivní identity přistupují k jejímu utváření a zachování se spíše uzavřeným, nebo spíše otevřeným, nepředpojatým náhledem (Buzan, Waeaver, de Wilde 2005: 33). Společenský sektor, potažmo společenská bezpečnost, jsou v úzkém propojení s politickou bezpečností. Jedná se ovšem o dvě svébytné sféry (politická bezpečnost pokrývá organizační stabilitu států, systémů vlády a politických ideologií, ze kterých vlády a státy čerpají svoji legitimitu). Hranice státu a společnosti se překrývají jen velmi vzácně, jak dokládá např. situace kurdského etnika. To je jedním z důvodů, proč se společenskou bezpečností vážně zabývat. I kdyby se ale tyto hranice překrývaly, jednalo by se vždy o dvě odlišné věci (jejich logika by v pozici referenčních objektů fungovala odlišně). Stát má pevně vymezené teritoriální a formální členství, kdežto společenská integrace představuje zcela odlišný fenomén–dochází k ní v malém i velkém měřítku a tato prostorová dimenze význam někdy ztrácí. Z hlediska analýzy mezinárodní bezpečnosti jsou klíčem k porozumění společnosti ty ideje a zvyklosti,

jejichž prostřednictvím se jednotlivci identifikují jako členové určité sociální skupiny. Z toho vyplývá, že podstatou společnosti je tedy *identita*, tzn. sebe pojetí komunit a jedinců, kteří se chápou jako členové daných společenství. Tyto identity nejsou totožné s politickými organizacemi, způsobilými vládnout, přestože jsou s nimi často velmi úzce provázány (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 139).

Pocit *společenského nebezpečí* vzniká, jestliže společenství jakéhokoliv druhu označí možnost určitého vývoje (či určitý vývoj) za nebezpečný pro svou další existenci. Definice společenské bezpečnosti nepracuje s pojmem „národ“, ale s velkými soběstačnými skupinami se společnou identitou. Které jednotky do této definice patří v reálném světě, je místně i časově proměnlivou záležitostí – např. v Evropě to mohou být národy, jinde ve světě se ale může jednat o etnické nebo náboženské skupiny. Koncept společenské bezpečnosti proto lze chápat také ve smyslu „identitární bezpečnosti“, čili bezpečnosti identity. Je však zajímavé, že i sociální podmínky jednotlivců mohou ovlivňovat proces jejich kolektivní identifikace, přesto nelze společenskou bezpečnost zaměňovat se sociálním zabezpečením. Z výše uvedeného mimo jiné plyne, že společnost není automaticky to samé, co národ (byť v některých případech být může). Některé národy se definují jako soubor osob žijících ve státě a projevujících mu svou loajalitu, jiné se chápou jako příslušníci entity, která sdílí stejný jazyk, kulturu, etnicitu apod. V prvním případě je emocionální závazek vztažen k neorganické politické entitě, ve druhém případě – a někdy také mezi soupeřícími skupinami v rámci jednoho státu – je např. etnické společenství „skutečného lidu x“ stavěno do protikladu ke skupině všech osob, obývajících dané území. Stejně tak nelze postavit rovnítko mezi společností a obyvatelstvem státu (súdánská společnost je obyvatelstvo Súdánu sestávající z více společenských jednotek – Arabové, Afričané ad.). Autoři proto pojem „společenský“ užívají pro entitu, s níž se jednotlivci identifikují (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 140).

Společenstvím tedy může být národ, ale jen pokud se s ním lidé identifikují. Autoři mluví o sebeutvářených *imagined communities*⁵. Ohrožení identity je vždy a bez výjimky založeno na *konstrukci* něčeho, co ohrožuje „nás“ a často tímto přispívá ke konstrukci a reprodukci tohoto „my“. Vznik konfliktu často závisí na tom, která ze soupeřících definic identity získá ve společnosti navrch (pokud by ruskou identitu definovali slavjanofilové či euroasianisté a Rusko by se definovalo jako západní země, vznikl by pravděpodobně konflikt). Dále je v knize uvedeno, že agendu společenské bezpečnosti v různých dobách

⁵ V českém vydání knihy není pojem přeložen, ani já ho tedy nepřekládám.

určovali různí aktéři. Zároveň vyjmenovávají nejběžnější témata spojená s jejím ohrožením:

1) *Migrace*, 2) *Horizontální soupeření*, 3) *Vertikální soupeření*.

1) Skupina osob X je přetížena migranty Y. Obyvatelstvo je najednou tvořeno někým jiným (Číňané v Tibetu, Rusové v Estonsku).

2) Přestože na území stále žijí osoby X, kvůli převažujícímu jazykovému a kulturnímu vlivu společenství Y musí měnit svůj způsob života (obavy Quebecanů z anglofonní Kanady, obava Kanady z amerikanizace).

3) lidé se přestanou vnímat jako komunita X buď v důsledku integračního politického projektu (EU, Jugoslávie), nebo naopak vlivem separatistického „regionalistického“ projektu (Quebec, Katalánsko, Kurdistán), který je nutí buď k inkluzivnějšímu, nebo exkluzivnějšímu pojetí své identity. Vertikální soupeření je to v tom smyslu, že jádrem sporu je velikost identitárních sfér, resp. jelikož identita je vždy rozprostřena mezi několika soustředěných sfér, je to otázka, na kterou z těchto sfér položit důraz (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 141).

Čtvrtým tématem by mohl být úbytek obyvatelstva, ať už v důsledku epidemie, války, hladomoru, přírodní katastrofy, nebo řízené genocidy. Ten zde ale nebudu blíže rozvádět, protože ve své práci se nepotýkám s případem úbytku obyvatelstva, ale s případem protestů proti režimu a jeho přežitím. Ze stejného důvodu se již dále nebudu zabývat ani migrací. Výše uvedené tři hlavní případy ohrožení identity se mohou vzájemně prolínat a kombinovat, mohou být zamýšlené, programové a politické, nebo též nezamýšlené a strukturální. Demokratické i imperiální integrační projekty, usilující o vytváření společné kultury v souladu se zájmy státu, se mohou pokusit o získání kontroly nad některou ze součástí aparátu kulturní reprodukce (školy, církve, jazyková práva apod.), nebo přímo nad celou touto mašinérií. V případě represivnějších režimů mohou být menšiny připraveny o schopnost vlastní kulturní reprodukce—společenská většina formuje prostřednictvím státního aparátu vzdělávací systém a mediální prostor ve prospěch většinové kultury. Boj o identitu se pak odehrává buď a) v srdcích a myslích lidí, nebo b) v reálném hmatatelném světě. V případě a) hrozí konverze, tzn., že lidé se začnou cítit někým jiným. V případě b) bude identita závislá na politických rozhodnutích snažících se znesnadnit její reprodukci. Společnost se tomuto může bránit: 1) prostřednictvím kroků a aktivit, které podniká samo ohrožené společenství; 2) snahou prosadit sporné téma do agendy státu. V prvním případě se ohrožené společenství může uchýlit k: a) k získání převahy ve vládním systému (apartheid v Republice Jižní Afrika), b) vytvoření své vlastní vlády (Slovinci po rozpadu Jugoslávie), c) dosažení toho, aby do jeho vnitřního fungování vlády nezasahovaly (židé ve středověké Evropě) (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 142–143).

Referenčními objekty jsou ve společenském sektoru jakékoliv větší skupiny, jimž jejich podřízené subjekty prokazují loajalitu a oddanost v takové podobě a míře, která zakládá společensky přesvědčivý argument, že tato společná identita (toto „my“) je ohrožena. Musí pak být ohrožena právě na své identitě. Dnes jsou nejčastějšími referenčními objekty kmeny, klany, národy (a národu podobné etnické skupiny, někdy označované jako menšiny), civilizace, náboženské systémy a rasy. V některých případech se stává, že se hranice státu a národa překrývají. Při vymezení a hodnocení konfliktní situace hrají významnou roli média. Ta situaci často zjednodušují a k interpretaci využívají náboženské či etnické kategorie. Dále autoři hovoří o náboženské sebeidentifikaci—ta často vychází z učení některého oficiálního či polooficiálního (a nezářadka z jiných stran napadaného) náboženského vůdce, který si nárokuje právo hovořit jménem celé náboženské komunity. V různých světových náboženstvích existují různé stupně uznání a formalizace nadřazené autority, což umožňuje lokálním vůdcům mluvit jménem celé náboženské obce (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 143–145).

Vraťme se nyní k horizontálnímu a vertikálnímu soupeření a to v rámci spektra od záměrných až po strukturálně podnětené hrozby. K vertikálnímu soupeření může docházet např. při politické integraci (EU) nebo v případě snah o oddělení či odtržení (Jugoslávie). Fragmentace a integrace mohou probíhat současně (podpora projektům substátní identity v rámci integrace EU—Katalánsko, Skotsko). Horizontální soupeření probíhá na všech úrovních. Menšiny v rámci národních států se obávají ničivého vlivu dominantní kultury, menší či kulturně slabší země jsou znepokojeny vlivem jejich sousedů a v globální rovině se může projevit i střet civilizací (obava islámských zemí z amerikanizace). Úvahy o záměrně podněcovaných a především násilných hrozbách se obvykle stáčí k napětí mezi projekty integrace státu a zájmy minorit. Po vhladu do fungování dynamiky společenského sektoru se autoři díla dostávají k popisu jednotlivých regionů, přičemž upozorňují, že kulturní vlivy působí daleko efektivněji na kratší vzdálenosti (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 146–147).

Já se zde zaměřím na to, co píší o regionu blízkého východu. Píší o něm, že je podobný Evropě. I na blízkém východě se totiž vyskytuje – podobně, jako v Evropě – mnoho států, u nichž rozložení národních komunit neodpovídá jejich tvaru (hranicím). Vyskytují se zde menšiny bez vlastní státnosti (Kurdové, Palestinci). Nechybí ani zastřešující identity (islámská, arabská), které mohou být v konfliktu s národními identitami a na mezinárodní úrovni mohou sloužit jako účinné nástroje mobilizace. Přítomny jsou i vertikální konflikty, např. v podobě náboženského sporu sunny a šíi (to autoři přirovnávají k Evropě v době mezi reformací a Vestfálským mírem z roku 1648). Nehledě na zastrašující identity je blízký východ velmi fragmentovaný, z čehož vyplývá, že rovnováha sil se uplatňuje výrazněji, než

v Evropě. Postosmanská, západem vnucená fragmentace vede k tomu, že na blízkém východě je velmi málo států, jejichž tvar a uspořádání respektuje historický vývoj a tradice států na blízkém východě. V oblasti se vyskytuje přemíra lokálních konfliktů kvůli území, ideologii, příbuzenským svazkům, náboženství a postoji k Západu. Systém států se však pomalu ale jistě usazuje a oslabuje tak zastřešující identity. Autoři dále uvádějí, že problémy společenské bezpečnosti zůstávají z větší části omezeny právě na tento region. Poukazují též na velkou míru identifikace s panislámskou, nebo panarabskou (tzn. metanacionalisticky) motivovanou obranou vůči nadvládě Západu (Buzan, Waever, de Wilde 2005: 155–156).

1.3. Kritika bezpečnostní teorie Kodaňské školy

Bezpečnostní teorie Kodaňské školy existuje již delší dobu a musela se potýkat s odezvami jak pozitivními, tak negativními. Na následujících řádcích se pokusím nastínit základní kritiku, jak pozitivní, tak negativní. Přestože je charakterizována jako typicky evropské přispění k debatám mezi sociálními konstruktivismy a (neo)realisty, získala si významnou podporu na poli bezpečnostních studií (Williams 2003: 511). Negativní kritika však do popředí staví spíše argumenty autorů, kteří o ní hovoří jako o „sociologicky neobhajitelné“, „zahrnující několik sporných předpokladů“ nebo jako o „v lepším případě morálně nevyhraněné, v horším upadající k politické nezodpovědnosti“ (Williams 2003: 512). Michael C. Williams argumentuje i tím, že pojetí konstruování bezpečnostních problémů na základě řečových aktů je v současném světě, ve kterém hraje významnou úlohu televizní vysílání, příliš úzké. Nemůžeme díky němu plně pochopit složitost a kontext komunikace a institucionálních procesů vedoucích v současném světě k sekuritizaci (Williams 2003: 528). Analýza sekuritizace je postavena na lingvistických základech. V současném světě a jeho komunikačním prostředí jsou však důležité i obrazy, ne jen řeč, a proto nabádá k doplnění metodologie o analýzu zrakových vjemů (Williams 2003: 525–527). Např. Claire Wilkinson v jednom ze svých článků přichází s názorem, že tuto teorii nelze užít k výzkumu států, které nejsou součástí Západu, a to ze dvou důvodů: 1) pod slupkou této teorie se skrývá přesvědčení, že evropské chápání státu a společnosti je univerzální, 2) soustředění se na řečové akty a vynechání dalších forem vyjadřování, jako je třeba fyzický akt, vede opět k užití na Západě běžných norem ke studiu jiných, než Západních států. Autorka rovněž poukazuje na nutnost studia lokálního kontextu, v němž se zkoumané události odehrávají (Wilkinson 2007). Přesto je teorii možné užít ke studiu i jiných zemí, než jsou ty západní a demokratické, jak dokládá např. studie Juha Vuoriho, zabývající se Čínskou lidovou republikou. Autor se

v ní snaží mimo jiné ukázat možnost užití teorie i na nedemokratické režimy a není jediným, komu se to daří (Vuori 2008). Teorie přese všechnu kritiku stále poskytuje inovativní, sofistikovanou a produktivní strategii výzkumu na poli současných bezpečnostních studií (Williams 2003: 528).

Thierry Balzacq argumentuje, že přístup k řečovým aktům v podání Kodaňské školy redukuje bezpečnost na tak konvenční proceduru, jako je třeba svatba. V jejich podání musí být podmínky sekuritizace naprosto naplněny, aby byla úspěšná. Tento autor naproti tomu argumentuje, že sekuritizaci lze lépe rozumět, pokud ji chápeme jako strategický postup, který se vyskytuje v, a jako součást, konfigurace okolností, a to včetně kontextu, psychologicko-kulturního založení publika a síly, kterou si jak mluvčí, tak posluchač přináší do vzájemné interakce (Balzacq 2005: 172). Podle autora je užitečné dívat se na bezpečnostní výroky ne jako na řečové akty, které jsou úspěšné, pokud dodržují určitá pravidla, ale jako diskursivní techniky, které umožňují sekuritizačnímu aktéru vyvolat či zvýšit podporu veřejného mínění tezi, pro kterou se snaží sekuritizující aktér získat podporu. To vše se musí zasadit do kontextu, tzn., že publikum se rozhoduje pro (ne)vyjádření podpory na základě toho, co ví o okolním světě (Balzacq 2005: 172–173). Autor považuje za důležité tři sady faktorů, ze kterých vyplývají další komponenty nutné pro úspěšnou sekuritizaci: publikum, kontext, sekuritizační agent. Pro publikum platí, že jeho rámec chápání musí být v souladu s kontextem, v jakém je podán řečový akt, sekuritizační aktér musí být publikem vnímán jako dostatečně znalý tématu a důvěryhodný a třetím komponentem toho faktoru je schopnost garantovat nebo odepřít veřejný mandát oficiálním představitelům státu. Celý proces sekuritizace se musí odehrávat v příhodném kontextu a pod pojmem sekuritizační agent má autor na mysli schopnost sekuritizačního aktéra užít správných slov a referenčních rámců pro získání podpory publika (Balzacq 2005: 192). Abych se držel zjištění tohoto autora, budu v následující kapitole uvádět fakta o životě saúdské populace, vzdělávacím systému, náboženském establishmentu a zmíním se i o historii země. Tímto se snažím zasadit události AJ v SA do širšího kontextu dlouhodobého dění v zemi a ověřit komponenty týkající se faktoru publika.

2. Vztah mezi saúdským režimem a náboženstvím

Jestliže jsem v teoretické části zmínil nutnost vysvětlení saúdského politického, historického a společenského kontextu, považuji za logické se zabývat právě tímto tématem jako prvním a v rámci něho zároveň uvést čtenáře do souvislostí, v nichž se v zemi odehrály mnou zkoumané protesty. Kapitola zároveň bude sloužit k představení základních faktů o zemi, která uvedu jako první. Následovat bude vzhled do historie a popis formování saúdského státu a jeho náboženského establishmentu. Po něm se zaměřím na popis současné SA, který je obzvláště důležitý pro představení kontextu, v němž se protesty AJ v SA udály. Poslední část budu věnovat výzvám, kterým tato země čelí. Z následující kapitoly a faktů v ní uvedených budu zároveň vycházet při analýze protestů, které je věnována poslední kapitola práce.

Existuje pět způsobů, jakými může být náboženství vyjádřeno ve veřejné sféře: oficiální náboženství státu, občanské náboženství, náboženský nacionalismus, veřejné náboženství a náboženská legitimizace politické moci (Furseth, Repstad 2006: 97). Koncept oficiálního náboženství státu se váže ke vztahu mezi státem a církví, který vychází z křesťanského chápání vztahů mezi církví a státem. To může být problém, pokud se někdo chce zabývat studiem jiných náboženství, než je křesťanství. Ale i přes tento problém můžeme koncept oficiálního náboženství státu stále aplikovat na mnoho zemí po celém světě. V různých případech můžeme najít jen jedno oficiální náboženství toho kterého státu. Tyto případy tvoří tzv. konfesní stát nebo též státní náboženství. V konfesním státě disponují náboženští vůdci autoritou nad státem a snaží se změnit situaci ve státě tak, aby vyhovovala jejich interpretaci Božího plánu. Jedním z příkladů takového státu je SA (Furseth, Repstad 2006: 101–102). V případě studia islámských zemí bychom se měli zaměřit na zkoumání role vládnoucí dynastie (pokud je tato v námi studované zemi přítomna) (Furseth, Repstad 2006: 101). Jestliže se zabýváme SA, můžeme pozorovat jasnou kooperaci mezi vládnoucí dynastií a náboženským establishmentem, a to ve všech saúdských státech napříč historií (tyto státy byly v historii tři). Při studiu SA je tedy třeba zaměřit se na roli náboženského establishmentu a wahhábovského učení–salafijské ideologie, o kterou se saúdští klerikové opírají (Beránek 2007a: 15–16). Wahhábií lze zároveň charakterizovat jako oficiální ideologii saúdského režimu (Ayoob 2011: 193).

Luboš Kropáček rozebírá různé definice pojmu fundamentalismus a přidává k nim svůj komentář. Fundamentalismus se na základě těchto definic a jeho poznámek k nim dá shrnout jako pojem, označující snahu radikálních, zejména náboženských hnutí o návrat

k fundamentům. Je konzervativní a netolerantní. Následovníci fundamentalistických hnutí se vyznačují černobílým viděním světa a nepřipouští alternativy v myšlení. Pojem je to velmi široký. V mediálním prostoru je dokonce až příliš široký, protože žurnalisté pod něj zahrnují přespříliš velký počet hnutí a událostí (Kropáček 1996: 11–19). Stálý fundamentalistický pól v dějinách islámu představuje právní škola ibn Hanbala, která vždy trvala na doslovném výkladu Koránu a sunny⁶. Od učení této školy se odvíjí to, co psal středověký islámský učenec ibn Tajmíja, který ovlivnil Mohameda ibn Abd al-Wahhába (od jehož jména je odvozen výraz wahhábiya), o němž bude řeč o několik řádků níže. SA, jejíž puritánské vidění víry zformovaly právní škola ibn Hanbala a wahhábovské hnutí, je někdy označována za nejstarší fundamentalistický stát. Většina odborníků však pokládá současný fundamentalismus za spojený se současným světem. Je negací a protikladem stávajícímu modernímu a post modernímu světu. Nejde o pozůstatek středověku a tmářství, které bude překonáno. Je důsledkem a antitezí modernosti (Kropáček 1996: 37–38).

Je však velmi důležité zmínit, že SA je zemí s nesmírným bohatstvím, které pramení z jejích zdrojů ropy (Lawson 2011: 737). SA je jedinou zemí, která si udržuje zásobní produkční kapacitu. Cílem SA je udržovat ceny ropy v rozumné míře a tudíž s mnoha zeměmi vyvážejícími ropu spolupracuje v Organizaci zemí vyvážejících ropu (Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC). Zásobní produkční kapacitu pak využívá v případě, že ostatní producenti ropy zvýší svou produkční kapacitu a tím sníží ceny ropy, popř. začnou vydělávat velké finanční obnosy na úkor SA. Pomocí zvyšování produkční kapacity může SA stlačit ceny ropy na světových trzích a „umravnit“ tak svou konkurenci, snažící se ohrozit výhradní postavení SA na trhu (Beránek 2007a: 65–75). SA je pak často dávána za příklad země, kde se jasně projevuje tzv. teorie ropného prokletí. Tato teorie poukazuje na fakt, že mnoho chudých a bouřlivých států má paradoxně velké zásoby nerostného bohatství (Looney 2004: 1). V zemi se také projevuje efekt rentiérského státu (Herb 2005: 299). Ve zkratce řečeno, rentiérský stát je takový, který je závislý na nějaké rentě, např. financích z exportu nerostného bohatství, což vede k akumulaci moci v rukou úzké elity, jež toto bohatství přerozděluje. Redistribuce bohatství mezi populaci a z ní vycházející téměř nulová potřeba obyvatelstvo danit pak v důsledku vede k nižší míře demokracie v zemi (Omeje 2010: 6–12). Obrovské bohatství přerozdělené mezi obyvatele sice pomohlo udržet většinu obyvatel zemí Perského zálivu v průběhu protestů, jež se v rámci AJ v těchto zemích udály, doma, ale koncept rentiérského státu byl podle Tobyho Matthiesena vyvrácen. Např. v Bahrajnu se totiž

⁶ Sunna je soubor výroků a skutků Proroka Mohameda (Esposito 2011: 11).

naprosto minul účinkem, když se největších protestů účastnila až čtvrtina veškeré populace země (Matthiesen 2013: 129). Jak uvádí Ondřej Beránek, v SA se v posledních desetiletích výrazně zvýšila porodnost, což vedlo masivnímu nárůstu mladých lidí, kteří hledali zaměstnání a stejně tak k nárůstu lidí vyhledávajících v SA státem poskytované služby, jako třeba zdravotní péči. Na to však stát nemá dostatek finančních prostředků, a to i přes své ohromné bohatství, protože počet obyvatel začíná být až příliš velký. V SA tedy přestala platit základní rovnice rentiérských režimů—stát poskytuje různé služby (zdravotnictví, školství ad.) bez potřeby danit a výměnou za to očekává loajalitu. Vládnoucí režim tedy neplní svou část úmluvy a část obyvatelstva v důsledku toho neplní zase tu svou (Beránek 2007a: 88). Ve své práci se tedy teorií ropného prokletí ani konceptem rentiérského státu nezabývám, jelikož, jak z výše uvedeného vyplývá, jsou to teorie na jednu stranu již dosti vžité a já bych tak nepřinesl nic podstatně nového, na stranu druhou je jejich užití na státy Perského zálivu v období protestů v rámci AJ, přinejmenším podle výše citovaného Tobyho Matthiesena a při vycházení z poznatků Ondřeje Beránka, sporné.

2.1. Historie země a náboženský establishment

Nyní se budu věnovat původu wahhábismu, prvním saúdským státním útvarům na Arabském poloostrově a počátky současné SA. První saúdský stát, který existoval přibližně v letech 1744–1818, byl postaven na kooperaci mezi náboženským reformátorem Mohamedem ibn Abd al-Wahhábem a emírem Mohamedem ibn Saúdem. Ten první potřeboval pomoc s rozšířením náboženských reforem, které měly muslimy přivést zpět k čistému monoteismu a výměnou za to byl připraven legitimizovat saúdské emíry jako vůdce muslimské komunity. Tato spolupráce se rychle projevila jako velmi efektivní. Druhý saúdský stát (1824–1891) byl vystaven na stejné spolupráci náboženských autorit a sekulární vlády a dokonce i současný, tedy třetí saúdský stát, stojí na naprosto shodných základech. Tuto spolupráci lze chápat jako manželství z rozumu. Abd al-Wahháb potřeboval pomoc světské moci při šíření svých náboženských reforem a Saúdové museli svou vládu, pokud ji chtěli rozšířit na celý poloostrov, legitimizovat prostřednictvím náboženství, a to z toho důvodu, že na Arabském poloostrově se nachází dvě nejposvátnější místa islámu—Mekka a Medína. Světská moc v SA je reprezentována rodem Saúdů, kteří náboženskému establishmentu poskytují podporu a finance a byli ochotni náboženské doktríny Abd al-Wahhába rozšířit po Arabském poloostrově silou. Oficiální náboženští představitelé (či také náboženští učenci nebo duchovní), tzv. ulamá, jsou pak tvořeni mimo jiné rodem Al aš-Šejch, tedy potomky Abd al-

Wahhába (Beránek 2007a: 15–16). Uchycení se Abd al-Wahhábova učení a vůbec jeho vystoupení by nebyly možné bez demografických změn, kterými Arabský poloostrov procházel a jež spočívaly ve změně poměru mezi usedlým obyvatelstvem (kterého přibývalo) a kočovnými beduíny. Tento demografický posun si vyžádal náboženské, společenské a politické změny (Ťupek 2007: 67–68).

Wahhábismus je na západě rozšířený termín, označující náboženskou doktrínu, vycházející z učení Mohameda ibn Abd al-Wahhába. Jejím základem je názor, že pravý a čistý islám prvních muslimů byl zkreslen a dnešní islám tedy musí být reformován takovým způsobem, aby se přiblížil islámu prvních muslimů. Lidé, kteří následují Abd al-Wahhábovo učení, nemají rádi výraz wahhábismus. Preferují termín salafíja. Salafíja však označuje širší názorový proud, který je na blízkém východě velmi rozšířen a který chápe současný islám jako pokřivený a vyzývá k návratu k islámu z dob prvních muslimů. Tento proud či hnutí však není ani zdaleka koherentní. Nemusí s wahhábistickým viděním světa nutně sdílet všechny ideje, byť vychází ze stejných děl, názorů a náboženských škol. Wahhábismus je termín původně vytvořený odpůrci vyznavačů Abd al-Wahhábova učení, který měl poukázat na světský ráz tohoto učení, jež bylo vytvořeno pouhým člověkem. Těchto odpůrců byla celá řada. Kritizovali zejména příliš radikální a konzervativní pohled na svět, kterým se ostatně toto učení vyznačuje (potlačování práv žen, militantnost, extremismus, přísný výklad Koránu ad.). V SA dnes nejsou pouze vyznavači wahhábistického učení, ale i jiných náboženských škol a směrů. (Beránek 2007a: 38–50). Pavel Ťupek pak salafíju vymezuje jako konzervativní fundamentalistický výklad sunnitského islámu. Islámský fundamentalismus pak dělí na salafíju, která je v SA institucionalizovaná, a egyptské Muslimské bratrstvo (Ťupek 2007: 62–87). Já ve své práci budu termín wahhábismus nicméně používat a to kvůli odlišení interpretace islámu oficiálními saúdskými duchovními od ostatních podob salafíje. Jak bylo výše zmíněno, salafíja označuje velmi široké hnutí a názorový proud a proto chci odlišit oficiální výklad víry v saúském státě od jiných podob islámu a salafíje, byť si uvědomuji, že současná podoba této doktríny se může od původního učení Abd al-Wahhába z přelomu 18. a 19. století poněkud lišit.

V čase prvních saúdských států existovaly střety mezi rodem Saúdů a Rašídů. Rašídovci kontrolovali centrální oblasti Arabského poloostrova před Saúdy a zároveň s nimi soupeřili o moc (Al Rasheed 1992: 145–146). Legitimizace moci v případě Rašídovců probíhala jinak, než u Saúdů. Rašídovci legitimizovali svou moc prostřednictvím kmenové solidarity (asabíja). Saúdům se nicméně prostřednictvím wahhábovské doktríny podařilo získat podporu mnoha obyvatel centrální Arábie, např. mnoha kmenů s podřadným statutem,

usedlé populace a chovatelů ovcí a koz. Ti byli přitahováni ideologií volající mimo jiné po rovnosti všech muslimů daleko více, nežli kmenovou soudržností. Za získáním moci rodem Saúdů a ustanovením jejich třetího státu však stály i jiné faktory, např. kolaps Osmanského impéria či britská intervence na Arabském poloostrově (Al Rasheed 1992: 155–157).

Velmi důležitou roli hraje vztah duchovních a vládnoucí rodiny. Jak vlastně vypadá taková kooperace mezi ulamá a rodem Saúdů? Legitimizace světské moci prostřednictvím náboženských autorit v sunnitském islámu není nic až tak neobvyklého. V historii existuje mnoho příkladů, kdy ulamá legitimizovali moc třeba i krutého světského panovníka. Panovníci pak na oplátku prosazovali konzervativní hodnoty (Armstrong 2008: 191; Ayoob 2011: 4–6). Opírali se přitom o výrok Proroka Mohameda, který údajně řekl, že vláda tyрана je lepší, než anarchie. Dobrým příkladem spolupráce duchovních je pak potlačení povstání tzv. Ichwánů v raném období současného saúdského státu. Výraz Ichwán znamená bratrstvo (Ayoob 2011: 10–12). Bratří byli již islamizovaní příslušníci kočovných beduínských kmenů, kteří byli usazováni v zemědělských koloniích vojenského rázu, zvaných hidžry. Usazením těchto kmenů bylo dosaženo jejich trvalého ovládnutí (byť ne všech, jak později ukážu) a islamizace. Saúdský panovník chtěl touto ideou bratrství nahradit tribalismus a zároveň nasměroval bojové odhodlání silně religiózních Ichwánů proti svým rivalům v oblasti (Ťupek 2007: 71–73). Emír Abd al-Azíz ibn Saúd, vládnoucí původně v oblasti Nadždu v centrální části Arabského poloostrova, rozšířil svůj vliv z této malé oázy na téměř celý poloostrov, jehož větší část posléze dobyl. Učinil tak s pomocí výše zmíněných Ichwánů, kteří tvořili údernou sílu jeho vojsk a sestávali z nejhrolivěji věřících beduíňů velmi striktního a konzervativního ražení. Ichwáni sice pomohli ibn Saúдови dobýt nová území a konsolidovat na nich moc, nicméně později proti němu zahájili revoltu. Ibn Saúd byl tedy nucen toto povstání potlačit, chtěl-li si svou moc udržet. Ichwáni poukazovali na fakt, že ibn Saúd sice používal náboženství k legitimizaci své vlády, nicméně pokud se musel rozhodovat mezi náboženskými a politickými cíli, náboženství bylo vždy až na druhém místě. Ulamá vždy posvětili jakýkoliv jeho krok. Bratří nakonec byli s použitím zbytku ibn Saúdivy armády a nových britských zbraní rozdraceni, přičemž i tento krok, při kterém se emír, legitimizující svou moc prostřednictvím náboženství, snažil potlačit povstání těch nejhrolivěji věřících beduíňů, byl posvěcen duchovními (Commins 2006: kap. 3). Stojí však za zmínku, že nejvíce oddaní a hroliví příslušníci bratrstva byli lidé, kteří původně pocházeli z výše zmíněných kmenů s podřadným statusem (Al Rasheed 1992: 156). Navíc Pavel Ťupek považuje celý spor za mocenský, pouze halený do náboženského hávu. Ichwáni byli totiž velmi citliví na svou autonomii, kterou postupně ztráceli s tím, jak rostla moc ibn Saúda. Ne všichni však proti

emírovi povstali. Mnoho jich zůstalo věrných a podíleli se na porážce svých bývalých druhů (Tůpek 2007: 72–73). S touto událostí souvisí dalším problém země. Wahhábismus totiž lze popsat jako militantní reformistické hnutí a státotvornou interpretaci náboženství zároveň. V dobách dobývání Arabského poloostrova to nebyl problém, nicméně ve chvíli, kdy války skončily, se to jako problém ukázalo. Extremismus wahhábistické ideologie již nebylo možno kontrolovat prostřednictvím jeho užití ve válkách. Když Saúdové chtěli budovat stát, narazili na problém kontroly požadavků na užití síly (Beránek 2007a: 50–51). Ichwánskou touhu po boji tedy již nebylo možno naplnit. Bratrstvo ale ztratilo i důležitý zdroj příjmu, kterým pro něj ozbrojené výboje byly (Beránek 2007a: 21). Ať už byly motivace vedoucí Ichwány k vzepření se svému vládcí jakékoliv, je tato událost dobrým, i když poněkud extrémním příkladem toho, jak oficiální náboženské autority ochotně spolupracují s režimem i ve velmi vypjatých a nábožensky sporných situacích. Pokud toto jejich konání dosadíme do teorie konfesního státu, můžeme říci, že jejich motivací ke spolupráci s režimem je šíření jejich interpretace Božího plánu. Navíc demonstruje i to, čím vším wahhábismus je a jak důležitou roli hraje v SA.

2.2. Současná SA

Nyní se pojdme věnovat současné SA. Stát se řídí Koránem jako ústavou a šariátským právem (Kropáček 1996: 152). Korán však obsahuje velmi málo právních ustanovení a muslimové vždy považovali za nutné doplnit je propracovanější jurispudencí (Armstrong 2008: 191). V případech, které nejsou zřetelně upraveny (celní tarify, sociální pojištění) král vydává zvláštní dekrety a právníci tyto záležitosti vykládají dosti pružně, se zřetelem k obecnému prospěchu. Tak byly proti vůli konzervativních Ichwánů např. zavedeny auta či telefon a zakázáno otroctví. V jiných případech se král uchýloval k šikovným nápadům, aby prokázal jejich nezávadnost. Rozhlas byl např. povolen poté, co král nechal z Rijádu do Mekky vysílat četbu Koránu (Kropáček 1996: 152–153). Saúdská ekonomika je smíšeného typu: preferuje soukromé podnikání, ale stát pružně zasahuje, kdekoli trh selže. Důležitou roli hraje opět islám, jelikož islámské právní principy se v ekonomice často uplatňují. Státní příslušníci a firmy tak musí platit náboženskou daň, z níž vybrané peníze se rozdělují sociálně potřebným. Pojišťovnictví se naopak pokládá za nežádoucí a soudy se nezabývají žádnou pojišťovací kauzou (Kropáček 1996: 153). Státu jsou často adresovány výtky za porušování lidských práv. Omezena je i náboženská svoboda—v zemi nejsou povoleny jiné bohoslužby, než islámské, přičemž omezen je i šiitský kult a šiitské vzdělávání (Kropáček 1996:154). SA

přesto vše není teokracií, avšak legitimita monarchy je dána nábožensky. Král se opírá o loajální kleriky, soustředěné v nejvyšší náboženské instituci v zemi—Nejvyšší radě ulamá. Předseda rady je zároveň nejvyšším muftím v zemi, tj. autoritou oprávněnou vydávat náboženská dobrozdání (singulár *fatwá*, plurál *fatáwá*) (Ťupek 2007: 74).

Jak jsem zmínil výše, duchovní legitimizují moc královského rodu. Ne vždy jsou ochotní posvětit každé rozhodnutí režimu, nicméně udělat to nakonec musí a zatím to vždy udělali. Ještě nikdy nedošlo k situaci, kdy by vládnoucí rodina spor s ulamá prohrála (Beránek 2007a: 53). Je ale důležité zmínit, že vztah mezi vládnoucím rodem a oficiálním náboženským establishmentem se v průběhu historie současného saúdského státu různě měnil. Rodina Al aš-Šejch ne vždy dominovala mezi duchovními a pozice královského rodu byla vůči duchovním v různých etapách vývoje států proměnlivá, a to ve smyslu že ne vždy bylo jednoduché získat náboženské posvěcení pro státní politiku. Nicméně vztah ulamá a Saúdů nakonec vedl k převaze královské rodiny nad duchovními. Moc duchovních však stoupá v dobách krizí královského režimu. Ani kontrola oficiálního náboženského establishmentu, jenž je na státě závislý, není absolutní, byť téměř všichni duchovní v zemi jsou státními zaměstnanci. Pokud navíc mluvíme o tradičních ulamá, je třeba zdůraznit, že v poslední době je jim velkou výzvou vzrůstající počet mladých a radikálních duchovních, kteří ty starší vytrvale kritizují mimo jiné právě kvůli podpoře, kterou tradiční duchovní poskytují královské rodině v prakticky absolutní míře (Beránek 2007a: 50–57).

SA má ohromný vliv na světovou politiku, a to ze dvou důvodů: prvním je mezinárodní rozměr islámu jakožto celosvětového náboženství, který je umocněn faktem, že SA je místem, kde se nachází dvě nejposvátnější místa islámu, druhý spočívá v ohromných ropných zásobách. Země udržuje strategickou spolupráci s USA, kterou můžeme datovat až do 40. let 20. století (Blanchard 2011: Summary). Ropa hraje ve vzájemných vztazích těchto zemí důležitou úlohu. Druhým důležitým aspektem jejich vzájemných vztahů je obchod se zbraněmi. SA nakupuje velké množství amerických zbraní všeho druhu (Beránek 2007a: 65–80). Proces, při kterém jsou peníze právě získané z ropných zásob reinvestovány na západních trzích, odkud původně přišly za nákup těchto ropných zásob, se na Západě označuje termínem „recyklace (petrodolarů)“ (Halliday 2005: 92). Vztahy s USA jsou pak pro SA těmi nejdůležitějšími (Beránek 2007a: 156). A stejně tak je SA důležitým regionálním partnerem pro USA. I přes teroristické útoky z roky 2001 a znepokojení Spojených států ze stavu dodržování lidských práv v SA, stále USA prodávají zbraně do SA (Blanchard 2011: Summary).

Náboženství hraje významnou úlohu i ve vztazích s dalšími dvěma státy na Blízkém východě: Íránem a Izraelem. Co se týká Izraele, wahhábismus existenci této země tvrdě odsuzuje (Beránek 2007a: 61). SA se stavěla proti existenci Izraele od počátku jeho vzniku a poskytovala ostatním arabským státům zejména finanční podporu v boji proti němu. V průběhu studené války však byl saúdský režim daleko více znepokojen sekulárními režimy v Egyptě, Sýrii a Iráku, nežli Izraelem. Navíc Izrael a SA sdílí stejného strategického spojence: USA (Bahgat 2007: 50). Ani dnes však SA nevidí Izrael jako největší hrozbu. Tu představuje Írán. Vztahy mezi těmito dvěma zeměmi byly v minulosti ovlivněny ambicemi na nadvládu v regionu Blízkého východu a náboženskými rozdíly. SA je zemí, kde prim hraje radikální wahhábismus, jenž vychází ze sunnitského islámu a Írán je zemí, kde převládají šiité. Tyto náboženské rozdíly získaly na síle po íránské islámské revoluci z roku 1979 (Beránek 2007a: 173; Bahgat 2007: 57–58). Přestože v islámu neexistují různé denominace, na rozdíl např. od křesťanství (katolická církev, pravoslavná církev, protestanti), existují rozdílné pohledy na otázky politického a náboženského vedení, na teologické otázky, interpretaci náboženského práva apod. V minulosti (po smrti Proroka Mohameda) vedly neshody ohledně otázky nástupnictví v politickém a náboženském vedení obce věřících (ummy) k rozkolu mezi muslimy. Vznikly dva hlavní proudy islámu: sunna (cca 85 % muslimů na světě) a šía (cca 15 %). V islámu je ale i mnoho náboženských škola (přístupů k výkladu náboženského práva) a sekt (Esposito 2011: 42–50). Považuji za důležité zdůraznit, že salafisté označují šiitskou větev islámu za svého úhlavního nepřítele (Tůpek 2007: 75).

Během války v Iráku, která vypukla v roce 2003, SA podporovala domácí extrémisty, kteří se snažili odejít do Iráku, aby zde mohli bojovat na straně místních sunnitů, kteří byli SA rovněž podporováni, zejména pak v boji proti šiitům. Saúdský režim tím „zabíjel dvě mouchy jednou ranou“, protože se zbavoval jak domácích radikálů, umírajících v konfliktu, jenž decimoval sousední Irák, tak iráckých šiitů (Teitelbaum 2007: 2). To zároveň poukazuje na další aspekt domácí saúdské politiky, který jsem v této práci zatím nezmínil. Tímto aspektem jsou saúdsští „domácí“ radikálové, kteří jsou velkým problémem v současném saúdském království (Jones 2003: 42). Teroristé začaly být uvnitř SA aktivní zejména po americké invazi do Iráku z roku 2003 (Yamani 2011).

Dále v této kapitole se pokusím nastínit problémy a výzvy, kterým současný saúdský stát čelí. Opusťme na chvíli pole mezinárodní politiky a náboženství a podívejme se na ekonomiku. SA má mnoho hospodářských problémů a potřebuje ekonomickou reformu. Mezi problémy patří např.: ekonomika je řízena státem a poškozována korupcí, 60 % zaměstnanců v zemi jsou cizinci, ekonomika je založena na prodeji vytěžené ropy a ostatní sektory

ekonomiky nejsou rozvinuty (Beránek 2007a: 201–205). Země potřebuje i sociální reformu. Mezi sociální problémy patří: rychle rostoucí populace, 40 % populace je pod hranicí 15 let věku, něco mezi 15 a 30 % saúdských mužů a 95 % žen jsou bez práce. Dalším obrovským problémem a zároveň výzvou je potřeba reformy vzdělávacího systému. SA potřebuje daleko více univerzit technického zaměření (Bronson 2005: 129–131). Značná část vzdělávacího systému je pod kontrolou náboženských autorit a výuka náboženství představuje významnou náplň výuky ve školách. Na univerzitách existuje více teologických a teoretických kateder, než těch přírodovědně zaměřených. Na situaci ve vzdělávacím systému navazuje stav, ve kterém se nachází mladá populace. Ta kvůli nedostatku příležitostí a řádného vzdělání často nemůže najít práci. Tito mladí lidé mají v důsledku výše uvedeného přebytek volného času, a jelikož v SA, kde je veřejný život řízen puritánskou wahhábistickou ideologií, není mnoho příležitostí jak ho strávit, existuje velká pravděpodobnost, že se tato mladá populace v budoucnu přikloní k radikálům (Beránek 2007a: 194–201). Vzdělávací a ekonomické reformy se však nesmí uspěchat, protože by mohly narazit na odpor konzervativní části saúdské společnosti (Beránek 2007b: 283). Nicméně alespoň nějaké změny potřebné jsou. To jde ilustrovat na příkladu záplav, které v roce 2009 postihly město Džidda na pobřeží Rudého moře. Téměř neexistující a neadekvátní protipovodňový systém byl příčinou smrti nejméně 10 lidí. To a ohrožení plynoucí z dalších záplav, vedli k demonstracím ve městě (Henderson 2011). Za neméně důležité lze považovat fakt, že i když SA získává ohromné finanční prostředky z prodeje ropy, její relativně velká populace neumožňuje, aby byly distribuovány stejně štedře, jak je tomu v sousedních státech Perského zálivu, např. Kataru. Ty finanční prostředky, které SA má, jsou navíc distribuovány špatně. Výsledkem toho je velký počet chudých lidí. Např. ve výše zmíněné Džiddě žije mnoho lidí, kteří doopravdy strádají – byť se to nemusí vzhledem ke skutečnosti, že SA je největším producentem ropy na světě, zdát (Henderson 2011). Mezi další problémy patří fakt, že království se po celou dobu svojí existence potýkalo s nutností vypořádat se s radikálními a konzervativními elementy – Ichwány, některými ulamá, některými kmeny nebo třeba lidmi (myšleno z řad mas) odmítajícími technologické vymoženosti (Ťupek 2007: 74–79). Níže mimo jiné ukážu, že dnes tomu není o mnoho jinak.

2.3. Opozice vůči režimu

Problém radikalismu sahá hluboko do historie SA (případ Ichwánů již byl zmíněn). Saúdský režim si udržuje téměř absolutní kontrolu nad životy svých obyvatel. Častokrát toho dosahuje

za použití brutálních metod (Jones 2003: 43). Proti režimu tak logicky vzniká opozice, která v minulosti prošla určitým vývojem. Po Ichwánech z prvních let vývoje saúdského státu se v šedesátých letech opozice proti režimu zformovala ponejvíce na základě nacionalistických a marxistických základech a nacházela inspiraci např. v násirovském Egyptě. Avšak když ten prohrál válku s Izraelem v roce 1967, SA se podařilo naplno využít islámské rétoriky, kterou proti opozici a Egyptu užívala a získat nad nacionalistickými a marxistickými tendencemi převahu. Pozvolna se také začal měnit poměr sil v království, ve kterém se do čela opozice dostávali islámští radikálové, kritizující novoty, ohromný počet cizinců v zemi a rozmařilý život některých královských elit. Nezanedbatelný byl i vliv Muslimských bratří utíkajících před útlakem z Egypta právě do SA (Kropáček 1996: 154–155). Opozici dnes lze rozdělit do pěti hlavních skupin či proudů: sunnitský politický aktivismus, militantní džihádistické organizace, liberální reformní hnutí, šíitská opozice a regionální a kmenová opozice. Pojd'me se na některé z nich podívat blíže, avšak nejprve zmínit nejdůležitější události, které otřásly dějinami současného saúdského státu. Země v minulosti čelila několika významným událostem, které jí otřásly od základů. První bylo výše rozebrané povstání Ichwánů, druhou pak útok na Velkou mešitu v Mekce v roce 1979, vedený Džuhajmánem al-Utajbím, jehož otec byl jedním ze vzpurných Ichwánů. Obě události byly velkým problémem pro legitimitu saúdského režimu a obě byly spáchány lidmi pocházejícími z Nadždu – oblastí, která se vyznačuje velkou podporou královského rodu. Obzvláště útok na Velkou mešitu byl projevem radikálního islamismu, který se staví proti vládnoucímu režimu kvůli jeho korupci, kontakty se Západem a názoru, že členové vládnoucí rodiny se nechovají jako dobří muslimové (Beránek 2007a: 81–86). Okázalé bohatství vládnoucí elity a nerovné rozdělování statků porušují důležité koránské hodnoty (Armstrong 2008: 191). Další důležitou událostí byla druhá válka v Zálivu (1990–1991). Tato událost byla obzvláště významná pro islámskou opozici. Opozice vůči režimu z předchozích let totiž sestávala převážně z chudých lidí, pro které byla nejdůležitější věcí kmenová příslušnost. Po této události se situace změnila a opozici začali tvořit převážně mladí lidé ze střední třídy, kteří byli velmi vzdělaní (avšak zejména na náboženských školách) a zároveň dobře organizovaní (Beránek 2007a: 86). Hlavním problémem při této události bylo to, že saúdský stát neuměl ochránit vlastní obyvatelstvo před iráckou hrozbou a musel na pomoc zavolat USA. Přítomnost zahraničních vojáků v zemi s nejposvátnějšími místy islámu vyvolala obrovskou vlnu hněvu mezi obyvatelstvem SA (Beránek 2007a: 86–88). Král musel dokonce ustavit již desítky let slibované poradní shromáždění, aby tak rozšířil participaci občanů na vládě a správě země (Kropáček 1996: 153). Opozice, která se proti režimu zformovala, byla převážně

náboženského rázu, a to kvůli státní kontrole téměř každého aspektu lidského života, nedostatku alternativních ideologií, nedostatku politických zkušeností a faktu, že v zemi téměř neexistují místa, kde by lidé mohli otevřeně říci, co si myslí—výjimkou jsou některé mešity (Beránek 2007a: 89). Přesto musíme na růst opozičních názorů nahlížet v kontextu dalších faktorů, kterými jsou ekonomické problémy a nezaměstnanost (Beránek 2007a: 87).

Útok na Velkou mešitu v Mekce se nesl v duchu kritiky královského rodu z náboženských pozic. Gilles Kepel argumentuje tím, že vzešel z radikalismu ulamá. Královská rodina v důsledku toho povolila opozici vůči oficiálním kněžím, která vycházela z řad neoficiálních hnutí, jako je Sahwa (o které ještě bude řeč níže). Toto a jemu podobná hnutí však nejsou kontrolována režimem, takže když režimem na začátku 90. let opět potřeboval podporu, obrátil se znovu právě na oficiální náboženské autority. Ty však přítomnost amerických vojsk legitimizovaly jen za cenu ústupků ze strany vládnoucího režimu vůči ulamá, což vedlo k větší islamizaci společnosti. Podle Gilles Kepela takto vládnoucí režim oficiálním klerikálním autoritám v dobách krizí ustupuje běžně, aby si zajistil jejich podporu (Kepel 2006: 143–175). Tzv. „Národní dialog“ krále Abdalláha pak měl být pokusem nahradit pakt rodu a ulamá nacionalismem (Kepel 2006: 172–175). Král Abdalláh zašel tak daleko, že propustil několik předních duchovní, povolil kritiku náboženského establishmentu v tisku a omezil moc náboženské policie. Nicméně když se Blízkým východem přehnal AJ, vládnoucí režim si uvědomil, že potřebuje ulamá ke svému přežití a stejně tak oficiální náboženští představitelé velmi rychle pochopili, že jejich osud a stále ještě privilegované postavení jsou spojeny s přežitím režimu, což ovšem došlo i královské rodině (Beránek 2013: 246–247). Saúdský vládnoucí režim si navíc z AJ odnesl přesvědčení, že jeho systém vlády funguje vlastně velmi dobře a není nutné a ani rozumné ho jakkoliv měnit (Beránek 2013: 256).

Ve své práci častokrát zmiňuji sousloví „radikální islám“, ale je potřeba říci, že náboženství v SA není spojeno pouze s radikální interpretací islámu a stejně tak politický aktivismus není spojen pouze s náboženstvím. V zemi existuje např. i liberální opozice (jak bylo ostatně uvedeno o několik řádků výše). Ta volá po krocích k větší liberalizaci země a větší svobodě v každodenním životě obyvatel SA. Naopak radikální džihádisté (taktéž zmínění výše) vidí jako nejlepší cestu ke změně ozbrojený boj a neváhají páchat teroristické útoky uvnitř SA. Při studiu sunnitského politického aktivismu a obecně islamistických tendencí v SA je dobré podívat se na hnutí al-Sahwa l-islámíja (Islámské probuzení), které má svůj původ v 60. a 70. letech minulého století. Je ovlivněno myšlenkami ideologů egyptského Muslimského bratrstva. Právě z tohoto hnutí pochází tzv. neoficiální ulamá, kteří si svůj obdiv

mezi saúdským obyvatelstvem získali tak, že se na rozdíl od svých oficiálních protějšků vyjadřovali k politickým otázkám, včetně těch, které se týkaly politiky mezinárodní. Paradoxem je, že většina z členů hnutí byla vzdělána na státních školách, kde existuje povinná výuka náboženství. K tomu je nutné přičíst fakt, že nazývat je neoficiálními může být v jistém smyslu zavádějící, protože byť nejsou sdružení v oficiálních náboženských institucích (např. Nejvyšší radě ulamá), jejich kazatelská činnost v mešitách a jinde je financována státem (pracují jako kazatelé, přičemž stát je zaměstnavatelem). Členy hnutí jsou tak jak nábožensky vzdělaní lidé, tak i laici (lékaři, právníci, učitelé), kteří měli ve školách povinné hodiny náboženství. Společným jmenovatelem všech členů hnutí jsou: konzervatismus ve společenských otázkách a vliv odvozený zejména z velké popularity. Mluvím-li o popularitě, nemohu opomenout v současné době tolik zmiňované sociální sítě. V SA se právě ony stávají místem, kde si lidé často stěžují zejména na vládní korupci a nutnost reforem. Nicméně pro mou práci důležitějším faktem je to, že nejsledovanějšími lidmi na sociální síti Twitter jsou právě sahwističtí kněží, jejichž sledovanost se pohybuje v řádech miliónů uživatelů Twitteru, zatímco sledovanost např. Manál aš-Šaríf – aktivistky za právo žen řídit – je „jen“ 150 tisíc uživatelů. V minulosti bylo státem podporováno, aby tak bylo vytvořeno konkurenční prostředí mezi kněžími. Ti oficiální byli totiž podezříváni z podpory povstalců, jež zaútočili na Velkou Mešitu v Mekce v roce 1979. Saúdský režim se snažil finanční a další podporou tohoto hnutí zajistit, aby bylo na jeho straně a nepodporovalo tendence, které by režimu mohly uškodit, a zároveň se vládnoucí kruhy v zemi snažily o to, aby bylo hnutí dříve či později zařazeno do oficiálního náboženského establishmentu země. Vzhledem k tomu, že Sahwa lpí na doktrinálních zásadách, kterým zkorumpovanost vládnoucího režimu odporuje, vyšla tato snaha v niver. Hnutí však rozhodně není názorově jednotné a lidé, kteří ho následují, mohou být jak umírněnými islámskými liberály, tak radikálními příznivci Al-Káidy. V současné době se rozštěpilo do tří směrů. První z nich je nová Sahwa sdružující přední náboženské učence, kteří dříve stáli v čele protestního hnutí a nyní hlásají odklon od politického aktivismu a důraz na konstruování vlastní náboženské autority. Druhým je plamoliberalní tendence a třetím tendence neodžihadistická (Beránek 2007a: 93–96; Beránek 2013: 242, 245–246). V případě oficiálních kleriků tedy můžeme hovořit o podjednotce, která ovlivňuje rozhodování sobě nadřazených jednotek, tedy saúdského státu a sunnitské většiny saúdského národa, prostřednictvím poskytování legitimacy vládnoucímu režimu výměnou za větší vliv ve společnosti a následné ovlivňování této společnosti pomocí náboženských institucí a škol. V případě hnutí Sahwa, tedy neoficiálního náboženského establishmentu a další podjednotky analýzy, toto ovlivňování nadřazených jednotek systému probíhá např.

potřebou režimu toto hnutí využít ke snížení vlivu oficiálních ulamá a snahou Sahwu začlenit do oficiálního náboženského establishmentu, v případě sunnitské většiny v rámci saúdského národa je pak zjevná obliba a z ní plynoucí vliv hnutí na obyvatele SA.

V neposlední řadě stojí šíitský aktivismus, volající po ukončení diskriminace této minority (Jones 2003: 43–48). Právě situace šíitské menšiny a pohled zbytku země na ni jsou důležité pro mou práci. V SA totiž existuje velká nevraživost mezi sunnity a šíity⁷ (Jones 2007: 30). Sunnité představují většinové obyvatelstvo SA (MZV ČR 2014). Šíité jsou naopak menšinou, která se cítí dlouhodobě diskriminována (Jones 2003: 43–48). Většina šíitů obývá na ropu bohatou Východní provincii (Jones 2007: 29)⁸. Během posledních protestů této komunity saúdský režim prohlásil, že byly zorganizovány Íránem (Haykel 2011). Írán je zemí, kde vládne šíitská teokracie (Bumbálek 2007: 144–145). Vládnoucí režim v SA se obává, že šíité, zejména ti, kteří žijí ve Východní provincii, by se mohli chtít oddělit od zbytku země, ale příslušníci šíitské menšiny zdůrazňují národní jednotu a vůli zůstat součástí SA (Jones 2003: 43–45). Když ibn Saúd dobyl zemi, která je dnes nazývána Východní provincií, učinil dohodu s významnými místními rodinami, která jim výměnou za poslušnost měla zaručit praktikování jejich náboženství v soukromí. Náboženský establishment šíity vždy označoval za bezvěrce, přesto byly místní relativně bohaté oblasti vždy v centru saúdských ekonomických a politických zájmů, což se ještě umocnilo s objevením ropy ve 30. letech minulého století. Ta byla nalezena převážně ve Východní provincii. Šíité, kteří se cítili diskriminováni a kteří neměli nárok na skoro žádný podíl z financí, které země získala těžbou ropy, se častokrát upínali k různým revolučním ideologiím a cítili nutnost se vůči vládnoucímu režimu vymezit. Ten je zase v průběhu historie SA označoval za pátou kolonu řízenou zahraničními mocnostmi–Osmanskou říší, Íránem, Sýrií, Násirem vedeným Egyptem, Sovětským svazem a Íránem (Matthiesen 2013: 22–23). V zemi se odehrálo povstání této minority v roce 1979. Bylo inspirováno islámskou revolucí v Íránu a konalo se ve stejnou dobu, jako Džuhajmánovo povstání v Mekce. Již tehdy byli šíité potlačeni, avšak režim – aby předešel dalším revoltám – zapracoval na zlepšení jejich ekonomického postavení. Přestože se šíité cítí i nadále diskriminováni, mohl Henry Munson ve své knize *Islam and Revolution in the Middle East*, která vyšla na konci 80. let konstatovat, že Východní provincie je od roku 1980 relativně klidná, přestože íránské rádiové vysílání stále vyzývá šíity k povstání proti saúdské vládě (Munson 1988: 72–74). S vydáním Munsonovy knihy se však kryje jedna

⁷ Sunna a šía představují dvě hlavní větve islámu (Esposito 2011: 43).

⁸ Šíité tvoří asi 5-10 % saúdské populace, což jsou zhruba dva miliony obyvatel. Většina jich žije ve Východní provincii, ale asi 200 000 obývá oblast Nadžránu u hranic s Jemenem. Několik tisíc jich žije v Hidžázu a Medíne (Beránek 2007: 137).

událost, která napovídá, že sektářství v té době stále hrálo významnou úlohu. V roce 1987 bylo při pouti do Mekky zabito 400 šíitských muslimů, převážně z Íránu. Další tisíce jich pak byly zraněny. Snad ani není třeba dodávat, že tato událost vedla ke zhoršení vztahů mezi Íránem a SA. Írán dokonce napomohl vytvořit Hizballáh Al-Hidžáz, šíitskou opoziční organizaci, která je na rozdíl od těch ostatních jako jediná přímo podporována Íránem (Matthiesen 2009). Lepšímu postavení šiitů v zemi pak napomohlo, že na začátku 90. let nevyslyšeli volání Saddáma Husajna a nepovstali proti režimu, načež bylo umožněno představitelům opozice, kteří předtím byli vyhnáni do exilu, vrátit se do vlasti. Nicméně byli stále odposloucháváni a vyslýcháni a řada z nich se buď vzdala politické aktivity, nebo se rozhodla vrátit zpět do zemí, ve kterých žili ve vyhnanství (např. USA). Oslavy šíitských svátků a prodej těch jejich knih, jejichž prodej je režimem zakázán, jsou sice tolerovány, ale formální zastřešení stále postrádají (Beránek 2007a: 145–149). Saúdský režim však tuto menšinu stále označuje za pátou kolonu a podle toho se k ní také chová. Zároveň šikovně rozvíří mezi obyvatelstvem země obavy z jejího údajného politického a duchovního napojení na Írán (Beránek 2013: 252). Důkazem stále špatného postavení šiitů je i událost, jež se stala v únoru roku 2009 v Medíně. Náboženská policie podporovaná místními sunnity se střetla s šíitskými poutníky, kteří zde praktikovali svoji víru způsobem, jenž je oficiální interpretací islámu zavrhován jako rouhačský. Konkrétně v tomto případě šlo o návštěvu jednoho z míst, jenž se v Medíně nachází a mají velkou spirituální hodnotu pro šiity, avšak jeho návštěva a vykonávání šíitských náboženských rituálů může být z pohledu sunnitů viděna jako nanejvýš zavrženíhodná. Obě strany se vzájemně obviňují z vyprovokování události, která vyústila v zatýkání a zranění mnoha lidí. Některé zprávy hovoří o tom, že náboženská policie a dav sunnitů poté napadly i místní šiity v jejich čtvrti. I když je příliš zjednodušující vidět sunnitsko-šíitské vztahy jako odraz vztahů mezi SA a Íránem, je nutné konstatovat, že šejch Nimr al-Nimr, jeden z představitelů šíitské komunity, po této události rozhořčeně vyjádřil názor, že než žít ve státě, kde je pošlapávána důstojnost šiitů, měli by se tito od státu odrhnout, referující přitom k početné šíitské komunitě, žijící na východě SA. To bylo některými představiteli režimu později líčeno jako důkaz šíitské neloajlnosti saúdskému státu a toho, že šiité skutečně jsou pátou kolonou Íránu. Tato myšlenka získala podporu i mezi mnoha řadovými obyvateli země. Přestože nemusí nutně reprezentovat názor všech vysoce postavených představitelů SA, je evidentní, že stát takto efektivně podporuje bujení sektářství v zemi, místo toho, aby proti němu bojoval (Matthiesen 2009). Morten Valbjorn a André Bank zasazují vzájemnou animozitu mezi sunnity a šiity na Blízkém východě do kontextu

regionální politiky států Blízkého východu a poukazují na fakt, že sektářství je fenoménem, který je rozšířen v celém regionu (Valbjorn, Bank 2007: 10–11).

Otázku šíitů žijících v SA zakončím shrnutím závěrů jedné ze zpráv International Crisis Group. Tato konkrétní mnou citovaná zpráva byla vydána v roce 2005 a časově bychom ji tedy měly zařadit před události, jež se staly v únoru 2009 v Medíně. Nicméně zajímavě shrnuje situaci šíitů v SA a do hloubky analyzuje jejich postavení. Nehodlám ji citovat vyčerpávajícím způsobem, přesto ale vyjmenuji některá fakta, jež se ve zprávě objevují. Její autoři poukazují na to, že sektářství je v SA hluboce zakořeněné a diskriminace šíitů probíhá různými způsoby na mnoha úrovních. Oficiální i neoficiální klerikové kážou proti-šíitskou diskriminaci a nenávist ve státem dotovaných náboženských institucích, školách a dokonce i v soukromém sektoru. Proti-šíitské nálady byly v době psaní zprávy velké zejména kvůli válce v Iráku, která vedla k marginalizaci tamní dříve dominantní sunnitské menšiny a též kvůli násilnému politickému a vojenskému soupeření sunnitů a šíitů v této zemi. Šíité nejsou dostatečně reprezentováni v oficiálních státních institucích. Mají problémy ve vzdělávacím systému, který je ovlivněn wahhábstickou doktrínou, jež na šíity pohlíží jako na heretiky. Diskriminace v soukromém sektoru pak má za následek neúměrnou chudobu a špatné sociální podmínky. Pro některé sunnity jsou šíité nevěřící. Mezi kněžími se pak najdou i tací, kteří šíity odsuzují jako úhlavní nepřátele. Tato situace vyústila v incidenty, jakými bylo např. zapalování šíitských mešit a komunitních center, vandalismus na jednom ze šíitských hřbitovů a náhodné zapalování automobilů patřících šíitům. Zpráva cituje jednoho šíitského novináře: „*Staré problémy, jako např. Palestina, byly nahrazeny hněvem vůči šíitům.*“ Pozornosti nesmí uniknout ani alarmujícím způsobem vzrůstající počet mladých sunnitských mužů, opouštějících zemi z důvodu účasti v zahraničním džihádu, konkrétně v Iráku, kam se jich podle informací, které byly autorům zprávy k dispozici, mnoho vydalo proto, aby mohli „zabíjet šíity“. Co se týče saúdských vládnoucích kruhů, výše citovaná fakta podle autorů dokumentu neznamenaají, že dovolují neomezené a extrémní formy netolerance vůči šíitské minoritě, spíše se k omezování této netolerance stavějí „nesouvisle a s rozvahou“. Nicméně zaznívají i hlasy žádající větší míru tolerance. Ty pochází převážně od reformně naladěných občanů a v době sepisování reportu jim byl nakloněn i král (tehdy ještě korunní princ) Abdalláh. Mezi reformní snahy patřily různé konference a setkávání za účelem propagovat toleranci a národní jednotu. Mezi nejvýznamnější patřil první tzv. národní dialog z roku 2003, kde se představitelé různých směrů islámu ze SA (mezi nimi jak šíité, tak sunnité) sešli za účelem diskutovat o potřebě militantnosti a prosazování pluralismu v islámu. Přestože tato jednání nevedla ke konkrétním výsledkům, úspěšně legitimizovala jednání mezi

sunnity a šíity a připravila cestu dalším setkáním (International Crisis Group 2005: 9–14). I Kenneth Pollack hovoří o SA jako o zemi, která díky osobě krále Abdalláha byla ještě před začátkem AJ ochotná se alespoň pokusit o reformu (Pollack 2011: 147). Z výše uvedených informací tedy vyplývá, že sektářství hraje v životě řadových občanů SA nezanedbatelnou úlohu a vzhledem k tomu, jak funguje politický systém země a tomu, že zejména školy jsou – jak jsem v jednom z výše se nacházejících odstavců uvedl – silně ovlivněny wahhábistickou ideologií a vliv saláfstičky smýšlejících kněží je v nich nezanedbatelný, nelze nad touto skutečností projevit údiv.

Za zmínku stojí i exilová opozice, působící např. z Anglie, USA a dalších západních zemí (Kropáček 1996: 156). Věnujme se ale nyní na chvíli obyvatelstvu SA. Můžeme v SA hovořit o jednotném saúdsském národě? Formování národní identity v SA má tři aspekty. Prvním je konsolidace jádra národa kolem vládnoucí rodiny. Té se úspěšně podařilo zajistit si moc prostřednictvím významné sítě tradičních vztahů, založených na rodinném, kmenovém, regionálním a náboženském původu. Druhým se stal vývoj institučního rámce státu na základě bujení byrokratického aparátu, který byl usnadněn ropným bohatstvím. Bylo tak využito zaměstnávání a rozdělování výhod k vytvoření národního povědomí. Třetím aspektem tohoto procesu je vytvoření národní politické kultury, která je do značné míry založená na dědictví Nadždu, jeho tradicích a specifické verzi islámu. Konsolidace moci tak byla dosažena vytvořením národní homogenity (Beránek 2007a: 149). Systém stratifikace politické elity je pak určován nadždským kmenovým systémem spojenectví. Nejblíže vládnoucí rodině tedy kromě náboženských elit stojí rozvětvené příbuzenstvo a poté původní obyvatelé Nadždu, rozdělení podle příslušnosti k rodům „čisté“ či méně „čisté“ krve. Obyvatelé zbylých oblastí státu jsou v mnohém považováni za druhořadé. Vládnoucí režim se opírá zejména o komplikovanou sňatkovou politiku, náboženské autority, podporu kmenů, vzdělané administrativní elity a obchodní rodiny. Přitom někteří obyvatelé Hidžázu (západní provincií země, kde se nachází nejposvátnější místa islámu) se dodnes nevzdaly myšlenky na samostatný hidžázský stát. Každý obyvatel SA si s sebou nese více než jednu identitu, která je navíc ve společenském i politickém smyslu dynamickým fenoménem. Jedinci se identifikují na základě teritoriální příslušnosti (např. kosmopolitní Hidžáz proti konzervativnímu Nadždu), náboženské či sektářské příslušnosti (sunnité proti šíitům v širším slova smyslu) a kmenové příslušnosti. To, která složka převládá, je mnohdy určováno momentálními okolnostmi. Občas je i nutné svoji identitu popřít (Beránek 2007a: 149–151). Mobilitu jedinců můžeme pozorovat i v případě opozice vůči režimu. Mnozí aktivisté navíc prochází vlastním niterním vývojem a z džihádisty se tudíž může stát liberál (popř. naopak). Některé složky

opozice se také mohou prolínat (Beránek 2007a: 81–82). Rovněž by nebylo vhodné podceňovat různé kmeny, vyskytující se v zemi. Jejich počet je velký a příslušnost k nim je pro mnohé obyvatele důležitější, než příslušnost k saúdské národnosti. Režim si to uvědomuje a snaží se kmenovým vůdcům vycházet maximálně vstříc a zavázat si je jak finanční podporou, tak výhodnými sňatky. Na rozdíl od jiných opozičních skupin však nikdy nezpochybovali legitimitu rodu Saúdu a mnohdy se státem sdíleli stejné zájmy (Beránek 2007a: 152–154).

SA je taktéž známá tím, že stejně jako další státy Perského zálivu, je zapojena do šíření velmi puritánské interpretace islámu po celém světě. Při bližším pohledu zjistíme, že do tohoto šíření je zapojena celá řada soukromých organizací a jednotlivců (Knysh 2004: 25). To však neznamená, že by stát stál mimo tyto aktivity. SA poskytuje velkou finanční pomoc řadě rozvojových zemí a islámských hnutí s cílem propagovat a šířit islám (Kropáček 1996: 155). Někdy lze ve veřejném prostoru slyšet názor, že SA je místem, kde se zrodila Al-Káida. To je dáno zejména faktem, že 15 z 19 únosců z 11. září byli saúdstí občané. Podíváme-li se však blíže na tuto teroristickou organizaci, zjistíme, že původ bin Ládina myšlení leží v některých extrémních názorech egyptského Muslimského bratrstva (které nemá nic společného se saúdskými Ichwány, kromě salafistických pozic, ze kterých vychází), zkušenostech z války proti Sovětům v Afghánistánu a v regionu velmi rozšířených proti-amerických náladách a postojích (Gause 2003: 15–16). Přesto stojí za zmínku, že někteří obyvatelé SA teroristické útoky z 11. září schvalovali (Kepel 2006: 105). Atentátníci z těchto útoků pocházeli z převážně z těch kmenů, které dnes žijí na chudých periferiích saúdských měst ve stejné, ne-li více chudých saúdských vesnicích, a trpí nedostatkem pracovních příležitostí (Kepel 2006: 174–175). Podle amerických vyšetřovatelů mnoho únosců pocházelo z velkých hidžázských a asírských kmenů a mnohdy se rekrutovali ve městě Abhá, centru provincie Asír, ležícímu na jihozápadě země – v oblasti, která byla k SA připojena jako poslední. Americká ambasáda v Rijádu v důsledku těchto zjištění začala po žadatelích o víza žádat jako povinný údaj uvedení kmenové příslušnosti (Beránek 2007a: 153–154).

3. Průběh a příčiny neúspěchu protestů v Saúdské Arábii na základě aplikace bezpečnostní teorie Kodaňské školy

V předešlé kapitole jsem vykreslil, jak vypadá historie a povaha vládnoucího režimu v SA. Nyní se budu věnovat samotným protestům, jež se v této zemi v průběhu AJ odehrály. Podám nejprve základní informace o povaze a rozsahu protestů a reakci státu na ně. Tuto reakci následně zasadím do teoretického rámce mnou zvolené teorie a pokusím se pomocí ní vysvětlit neúspěch těchto protestů. Budu tak činit pomocí analýzy řečových aktů vlády a oficiálních náboženských autorit, které zasadím do kontextu fungování politiky v SA, přičemž budu průběžně odkazovat na informace, uvedené v první a ve druhé kapitole této práce. Výsledky pak ověřím s názory některých autorů, věnujících se SA, které zároveň využiji k vysvětlení událostí AJ v SA. Na konci kapitoly se též pokusím vyrovnat s možným alternativním vysvětlením protestů, které představuje rentiérský efekt, v případě AJ v SA velmi dobře popsany v článku Gregoryho Gause.

3.1. Protesty proti režimu v SA v době AJ

SA patří mezi země, které byly revolučním děním v rámci AJ poznamenány nejméně, byť je její režim stejně tak autoritativní (ne-li ještě autoritativnější), jako ten Mubárakův v Egyptě nebo Ben Alího v Tunisku (Beránek 2013: 234–235). Co tedy vedlo k přetrvání vládnoucího režimu? Nejprve je nutné představit chronologický průběh událostí v SA a reakci státu na ně. Toby Matthiesen dává události v SA do souvislosti nejen s děním ve zbytku regionu, ale i v sousedním Bahrajnu⁹, kde protesty proti režimu začaly 14. února 2011. Byly inspirovány protesty ve zbytku arabského světa, které přenášely arabské satelitní kanály, jako je třeba Al-Džazíra. Bahrajnské protesty pak byly vysílány do okolních zemí spíše šíitskými satelitními stanicemi, protože arabská televizní média, sponzorovaná sunnitskými monarchiemi z oblasti Perského zálivu, byla velmi opatrná v jejich vysílání. Zejména se tedy objevily ve vysílání televizi, jako je třeba Íránem sponzorovaný Al-Alam, televizní stanice libanonského Hizballáhu Al-Manár nebo irácký kanál Ahl Al Bajt. Stejně tak o protestech referovala celá řada internetových zdrojů. Události v Bahrajnu si pak šíité ve Východní provincii, jež je s ostrovním Bahrajnem spojena násypem s komunikací, asociovali s širším děním v arabském

⁹ Bahrajn je zemí, kde většinu obyvatel (60–70 %) tvoří šíité, ale vládnoucí rodina se hlásí k sunnitské větvi islámu (Matthiesen 2013: 2–5).

světě, kterému dnes říkáme AJ. Lidé byli do ulic přivedeni mnohými důvody: obecnějšími požadavky arabských mas, důvody k rozhořčení typickými pro místní saúdské šíity a mezinárodními souvislostmi. Obhajoba svých bahrajnských souvěrců se pro ně stala jednotícím praporem, pod nímž mohli volat po naplnění svých vlastních, domácích požadavků. Šíitští aktivisté tedy vyšli do ulic. Poprvé se tak stalo 17. února 2011. Tato demonstrace byla tichá a požadovala propuštění některých politických vězňů. Režim, který se obával toho, že situace může eskalovat, propustil nejen ty vězně, které lidé požadovali, ale i několik zadržovaných osob navíc. To však paradoxně vedlo k tomu, že se požadavky protestujících zvýšily. Další demonstrace, opět požadující propuštění politických vězňů, se konaly 24.–25. února, a to na více místech, než dříve. Saúdské autority se setkaly s rodinnými příslušníky některých zadržovaných osob, ale demonstrace tím nezastavily. Naopak, v Rijádu se konala sunnitská demonstrace, tentokrát požadující propuštění vězňů, kteří byli obviněni ze spolupráce s Al-Káidou. V zemi se také objevilo několik internetových petic, žádajících ustavení konstituční monarchie. V této době však došlo i k prvnímu zatýkání (Matthiesen 2012: 632–635).

Demonstrace pokračovaly i na začátku měsíce března. Protestující šíité tentokrát požadovali kromě propuštění politických vězňů i rovnost se sunnity. Protestující získali podporu i šíitských kleriků. Pro režim byla obzvlášť nepříjemná zpráva, že na 11. března byl plánován celostátní „Den hněvu“, ke kterému vyzývala kampaň na sociální síti facebook a nevolali po něm šíité, ale sunnité. Protesty se šířily i do měst, kde je smíšená sunnitsko-šíitská populace, což také vyvolalo obavy režimu. Saúdská vláda se pokračujícími protesty snažila řešit prostřednictvím zatýkání aktivistů, šíitských intelektuálů a kleriků a také pomocí snahy o dohodu s významnými představiteli šíitské komunity. Vládnoucí režim mimo jiné slíbil uvolnit velké finanční prostředky, zejména na vytvoření nových pracovních míst. Přesto vše protesty ve Východní provincii pokračovaly i v den, kdy režimu přišly nejméně vhod, tedy 11. března. Tedy v tzv. „Den hněvu“. Ten den ale zůstal zbytek, a tedy většina, saúdského obyvatelstva doma a vládnoucí představitelé SA znovu nabyli sebevědomí, které vedlo k vyslání vojsk do sousedního Bahrajnu, aby tam pomohly potlačit protesty proti tamnímu režimu. To však velmi rozlítlo šíity ve Východní provincii a popudilo je to natolik, že opět vyšli do ulic, tentokrát však ve větších počtech, skandující hesla ne o národní jednotě a větších právech, ale o svobodě Bahrajnu a o jednotě Bahrajnského lidu (pokazující přitom na to, že šíité ze západní části Perského zálivu žili v minulosti v jednom státě). Požadovali také, aby byly z Bahrajnu staženy jednotky GCC, ve kterých měla SA největší podíl mužů. V této době se protesty staly velmi násilnými (Matthiesen 2012: 635–640).

Uvnitř SA se režim snažil využívat proti-šiiťských sentimentů, a mobilizovat náboženský establishment. 7. března vydala Nejvyšší rada ulamá fatwu, ve které odsuzovala protesty¹⁰. Tisíce kopií byly distribuovány po celé SA a i na internetu. Všechna lokální média o ní informovala. Imámové vyzývali z minaretů mešit, aby se lidé neúčastnili protestů. Dále také oficiální klerikové označili šíity za pátou kolonu Íránu¹¹ a heretiky. Vyzývali pak obyvatele, aby zůstali věrni režimu a neprotestovali. To by totiž mohlo vést k fragmentaci země a krvavé občanské válce. To samé dělali i neoficiální klerikové v mešitách, při náboženských obřadech, ale i na internetu prostřednictvím sociálních sítí a kanálů, jako je youtube. Al Rasheed upozorňuje na to, že někteří liberální žurnalisté se vymezili vůči náboženskému establishmentu. Autorka to však interpretuje jako snahu režimu naklonit si liberální hlasy a zároveň vytvořit pocity dezorientace a nejistoty mezi populací s tím, že režim se prezentoval jako jediná záruka stability. Samotné vyslání sil do Bahrajnu pak proběhlo 14. března (Al Rasheed 2012).

Před proklamovaným „Dnem hněvu“ vyzývaly některé opoziční skupiny k protestům a demonstracím. Užívaly při tom sociální sítě, jako jsou facebook a twitter a také internetový portál youtube. Poprvé také došlo k tomu, že sunnité a šíité vyzývali k demonstracím, které se měly konat ve stejný den. Protesty 11. března se však nekonaly. Madawi Al Rasheed upozorňuje, že toto poukazuje na fakt, že sociální sítě a internet nestačí k zahájení revoluce. Lidé musí být někým reálně fyzicky organizováni a musí existovat občanská společnost, ochotná vyjít do ulic a účastnit se demonstrací¹². Dalším důležitým faktem, který vedl k neúspěchu demonstrací, bylo to, že hnutí Sahwa se odmítlo účastnit demonstrací a distancovalo se od nich, ať už z důvodu strachu ze zatýkání bezpečnostními složkami režimu, nebo ze strachu z chaosu, který demonstrace mohly vyvolat. Hnutí se také nehodlalo ztotožnit se sloganem revolucí AJ, který zněl: „*lidé chtějí pád režimu*“. Protesty v šíiťských oblastech ale pokračovaly (Al Rasheed 2011: 516–518). Již v druhé kapitole práce jsem při citování Pavla Ťupka uváděl, že salafisté považují šíiťskou větev islámu za svého úhlavního nepřítele. Na reakci oficiálních i neoficiálních náboženských kruhů na revoluční dění v SA je tedy možné nahlížet i v tomto kontextu.

Protesty tedy pokračovaly i po 11. březnu, avšak v malé míře, a pokud se jednalo o protesty sunnitů, požadovaly pouze zlepšení ekonomické situace. Takové protesty režim

¹⁰ Al Rasheed poukazuje na to, že tato fatwa je daleko více politickým prohlášením, než náboženským dobrozdáním (Al Rasheed 2011: 521).

¹¹ Např. pojem „zahraniční entita“, používaný saúdským režimem, bývá často interpretován jako Írán (Matthiesen 2012: 646).

¹² Na to, že prostřednictvím internetu vyjádřená nespokojenost některých na Západě vzdělaných lidí nestačí k vyvolání celonárodního protestu, upozorňoval již 1. března Simon Henderson (Henderson 2011).

dovolil i v šíitských oblastech, ty politické ale ihned potlačoval. V této době režim začal více zatýkat své politické odpůrce, zatčeno bylo zhruba 160 lidí. Objevovaly se také další petice volající po ustavení konstituční monarchie. Vládnoucí režim v SA chápe, že v zemi je mnoho vážných a stále neřešených politických požadavků, rozhořčení ze špatné ekonomické situace, nezaměstnanosti, nedostatku bytů, vysoké inflace, zvyšujících se cen jídla a nízkých mezd. Režim proto ve snaze uspokojit alespoň některé požadavky uvolnil velké množství financí do ekonomického sektoru a ruku v ruce s tím zvýšil počet příslušníků bezpečnostních složek v ulicích, nejvíce pak v proklamovaný „Den hněvu“. Al Rasheed předpokládá, že ani ekonomické benefity, ani vysoká míra aktivity bezpečnostních složek, nejsou dostačujícím vysvětlením neúspěchu protestů. Např. ekonomické potřeby obyvatel totiž mohou být pomocí financí naplněny, nikoliv však ty politické. V saúdské společnosti také neexistoval konsenzus na svržení režimu. Hnutí Sahwa zůstalo na straně režimu. Stejně tak kmenové a ekonomické elity se bojí toho, že se změnou režimu by ztratily své výsadní postavení. Režim, náboženský establishment a většina saúdské populace navíc veřejně odsoudili šíitské protesty. Fragmentace opozice, animozita mezi sunnity a šíity a velké regionalistické cítění v největších provinciích, podkopaly jakoukoliv kooperaci různých opozičních hnutí. Za hlavní příčinu neúspěchu protestů však autorka považuje sektářství protěžované režimem (Al Rasheed 2011: 518–520).

Toby Matthiesen se ve svém článku z roku 2012 věnuje detailní analýze událostí, které následovaly po březnu roku 2011, a to až do léta 2012, ve Východní provincii. Stručně se dají shrnout jako střídání se období, kdy lidé nedemonstrovaly, a protestů, které se stávaly stále násilnějšími. Období, ve kterých se lidé protestů neúčastnili, se však nedají vykreslit jako klidná. Stát stále živil sektářství mezi saúdskou populací a přibývalo incidentů, z jejichž vyprovokování se vzájemně obviňovala šíitská mládež a bezpečnostní složky SA, jejichž přítomnost ve Východní provincii byla stále znatelnější. Protesty se pak obnovovaly buď po těchto incidentech, nebo v době šíitských náboženských svátků či pohřbů zemřelých demonstrantů. Režim se tyto protesty snažil buď potlačit, nebo vyjednávat (z pozice síly) s jejich vůdci a přimět demonstranty a šíitská opoziční hnutí k poslušnosti režimu, což však v případě některých hnutí nebylo možné, protože je vedla rozhněvaná mládež, která nebyla napojena na tradiční šíitská opoziční hnutí a často se organizovala na internetu. Režim tak musel přikročit k zatýkání. V období po březnu 2011 až do léta 2012 nebylo výjimkou ani to, že docházelo ke střelbě, jak ze strany demonstrantů, tak vládních sil. Ta si vyžádala životy a zranění na obou stranách (Matthiesen 2012: 640–658). Kapitulu o SA ve své knize, která se věnuje AJ ve státech Perského zálivu a je jedním z klíčových zdrojů mé práce, Toby

Matthiesen zakončuje zhruba březnem roku 2013. Proto i já svůj chronologický výčet událostí AJ v SA zakončím tímto datem. Události v SA od léta 2012 do začátku roku 2013 se nijak zásadně nelišily od těch předešlých (Matthiesen 2013: 72–92).

3.2. Aplikace zvolené teorie na zkoumaný případ

Nyní nastal čas na samotnou analýzu, proto nejprve shrnu hlavní aspekty mnou zvolené teorie, vázící se k vysvětlení protestů v zemi. Zároveň k nim budu přidávat poznatky, které jsem uvedl ve druhé kapitole a teorii tak budu postupně aplikovat na zkoumaný příklad, přičemž samotné analýze řečových aktů bude věnována samostatná část. Všechny aspekty teorie byly podrobně rozebrány v první kapitole a poznatky, které k nim nyní budu uvádět, se nacházejí, taktéž podrobně rozebrány, v kapitole druhé. Následující řádky proto mohou být považovány za určitou syntézu těchto kapitol a tedy i za aplikaci teorie na konkrétní případ. Také se zaměřím na samotnou analýzu řečových aktů a následně na určení, zda v případě SA dochází k vertikálnímu, horizontálnímu, popř. k oběma soupeřením zaráz.

Pro přehlednost nejprve zopakují, co je hlavní podstatou sekuritizace. Tou je proces, při němž aktér sekuritizace musí vykreslit nějaký problém jako existenční hrozbu pro daný referenční objekt a tím získat podporu pro mimořádná opatření. Zda k tomuto došlo, závisí na analýze řečových aktů, kterou provedu o několik odstavců níže. Předtím, než se budu věnovat této analýze, je však nutné vědět, kde je možné řečové akty najít, resp., kdo je sekuritizačním aktérem. Vycházím-li z mnou představené hypotézy, sekuritizačním aktérem by měl být stát, který řečové akty realizuje prostřednictvím státního aparátu, bezpečnostních složek a státem vlastněných médií. Sekuritizační aktér je někdo, kdo prohlašuje referenční objekt za existenčně ohrožený a je tedy hybatelem procesu sekuritizace. Vládnoucí rodina a její loajální stoupenci vlastní všechny hlavní saúdské deníky, dva celoarabské listy (aš-Šarq al-Awsat a al-Haját) a čtyři z pěti nejoblíbenějších arabských satelitních kanálů. Jednou z výjimek je pak „neposlušná“ katarská televize Al Džazíra, kterou saúdstí inzerenti zarytě bojkotují (Beránek 2007a: 29). Role náboženského establishmentu je zásadní. Ten je de facto zaměstnán státem, což se týká i neoficiálních ulamá, byť vztahy kleriků (oficiálních i neoficiálních) se státem jsou složitější, což bylo podrobně rozebráno v předchozí kapitole. Proto řečové akty vyhledávám i mezi náboženskými dobrozdánými vydanými těmito kněžími. Toto mé hledání řečových aktů mezi fatáwá je opodstatněno i tím, že Ondřej Beránek ve svém příspěvku do sborníku Arabské revoluce uvedl informaci, že jak vládnoucí režim, tak ulamá, stále ještě požívající značné výhody plynoucí z těsných vztahů s režimem, si uvědomili, že se navzájem

potřebují, aby protesty AJ překonaly. Režim tak umožnil, aby kněží opanovali rádiové a televizní vysílání a monopolizovali veřejný diskurs v průběhu celého roku 2011. Mluvili o nutnosti podřídit se Bohu, Prorokovi a vládnoucímu režimu. Věnovali se očerňování demokracie a jejích příznivců, šiitů a dalších „nemuslimů“. Rovněž varovali před demonstracemi, kritikou vládnoucího režimu, občanskou neposlušností a chaosem. Režim naopak velebili za jeho řádnou islámskou povahu. Jiní vyzívali k násilí vůči všem, kteří by se demonstrací účastnili. Ulamá za tuto svoji přízeň režimu získali ústupky v podobě většího vlivu v oblasti veřejné morálky, ale i nemalé finanční odměny a příspěvky na provoz náboženských škol, mešit, ale i náboženské policie. Právě k nim směřovala nemalá část finančního balíčku krále Abdalláha (Beránek 2013: 246–249). Přestože aktérem sekuritizace jsou entity, které realizují řečové akty, nechápu ulamá jako aktéry sekuritizace. V analýze totiž stejně jako autoři teorie narážím na problém analytických rovin. Je sekuritizačním aktérem stát (jednotka mezinárodního systému), nebo náboženský establishment (podjednotka mezinárodního systému)? Řídím se tudíž tím, co říká mnou zvolená teorie, a přenáším pozornost na organizační logiku řečového aktu. Ulamá vždy v historii dělali to, co chtěl režim (jak jsem podrobně rozebral ve druhé kapitole). To lze interpretovat, byť je to poněkud extenzivní vysvětlení, jako de facto plnění přání režimu a tedy vyjadřování vůle režimu. Úspěšnost sekuritizačních aktérů mimo jiné vychází z jejich postavení ve společnosti. Lepší výchozí pozici mají ti aktéři, kteří jsou schopni pojem bezpečnost naplnit skutečným obsahem díky svému mocenskému postavení. V případě saúdského státu tedy můžeme hovořit o dobré výchozí pozici. Jestliže jsou oficiální ulamá zaměstnanci státu, pak i oni mohou mít dobrou výchozí pozici, protože nepřímo reprezentují stát. Chápu je však takto obyvatelé SA? Ondřej Beránek píše, že Saúdští arabové často věnují pozornost oficiálním fatáwá spíše proto, že bývají vyjádřením vůle režimu, které není radno se vzpírat, nežli proto, že by se s nimi nutně identifikovali (Beránek 2013: 245). Jsem tedy toho názoru, že i oficiální náboženský establishment lze chápat jako mluvčího státní politiky a konstatovat, že reprezentuje vůli státu a má proto dobrou výchozí pozici, byť není schopen bezpečnost naplňovat skutečným obsahem přímo. Navíc to poukazuje na fakt, že obyvateli SA, tedy publikem, jemuž je řečový akt adresován, jsou ulamá chápáni jako někdo, kdo realizuje politiku státu. Na základě těchto poznatků tedy oficiální náboženský establishment nechápu jako samostatně jednajícího sekuritizačního aktéra.

Podívejme se také na to, jak má vypadat referenční objekt. Referenčním objektem jsou entity, které jsou existenčně ohroženy a můžou si legitimně nárokovat právo na přežití. Ve společenském sektoru jimi jsou, na základě toho, co jsem uvedl v první kapitole, rozsáhlé

kolektivní identity, např. náboženské systémy, přičemž je důležité mít na paměti konzervativní charakter identity. Díky němu lze vnější působení vždy vysvětlit jako hrozbu, což ale záleží na tom, zda nositelé identity přistupují k jejímu utváření s otevřeným, či uzavřeným náhledem. Jak z druhé kapitoly vyplývá, v SA je státním náboženstvím islám, interpretovaný konzervativní a rigidní wahhábistickou doktrínou, která odmítá jakékoliv novoty a země kvůli tomu měla problém se zaváděním takových věcí, jako jsou televize či rozhlas. Náboženské kruhy mají, jak jsem popisoval ve druhé kapitole, ohromný vliv i na vzdělání. Jsem tedy přesvědčen o tom, že nositelé sunnitské identity v SA (patrně s výjimkou liberálně smýšlejících) přistupují k jejímu utváření s uzavřeným náhledem a je tedy možné se domnívat, že vykreslení vnějšího působení jako hrozby, je v SA relativně snadné. Kolektivní identita, toto „my“, pak musí být ohroženo právě na své identitě. Při vymezení a hodnocení konfliktní situace hrají významnou úlohu média, jež jsou v SA, jak jsem uvedl výše, ovládaná státem. Dále autoři teorie hovoří, jak jsem uvedl v první kapitole, o náboženské sebeidentifikaci—ta často vychází z učení některého oficiálního či polooficiálního náboženského vůdce, který si nárokuje právo hovořit jménem celé náboženské komunity. V různých světových náboženstvích existují různé stupně uznání a formalizace nadřazené autority, což umožňuje lokálním vůdcům mluvit jménem celé náboženské obce. Při popisu islámu jsem uváděl, že v něm neexistují žádné církve, tedy toto náboženství není institucionalizováno jako takové, avšak v SA je institucionalizována jeho saláfistická podoba prostřednictvím oficiálního náboženského establishmentu, soustředěného v Nejvyšší radě ulamá, jak jsem popisoval ve druhé kapitole. Tito klerikové pak vydávají náboženská dobrozdání, prostřednictvím kterých si nárokují právo oslovovat celou náboženskou komunitu a definovat, co je dobré a co špatné. Příkladem budiž fatwa vydaná 7. března 2011. V kontextu výše uvedeného však je důležité vzít v potaz i hnutí Sahwa, které není představitelem oficiálního náboženského establishmentu, avšak jeho členové jsou často zaměstnanci státu a hnutí se těší velké popularitě mezi občany SA. Jak jsem zmínil na začátku této kapitoly, to, že se toto hnutí distancovalo od protestů, významně přispělo k neúspěchu AJ v SA.

Ještě než se dostanu k analýze řečových aktů, bylo by podle mého názoru pro rekapitulaci a také z důvodu přehlednosti práce, vhodné popsat, jak má podle autorů mnou užívané teorie vypadat úspěšný řečový akt. Ten by se měl vztahovat k budoucnosti a informovat nás o dvou alternativách: 1) co se stane, pokud k mimořádným opatřením nepřistoupíme (hrozba), a 2) co bude následovat, pokud ano (jak bude navrhovaná politika fungovat). Řečové akty mají i své usnadňující podmínky, které se také dělí do dvou kategorií:

a) kategorie vnitřní, neboli lingvisticko-gramatická, b) vnější kategorie, tedy kontextuální a sociální. V případě a) se jedná o naplnění tzv. gramatiky bezpečnosti, tj. sekuritizační aktér musí užít bezpečnostní formu řečového aktu. Měl by upozornit na bezpečnostní hrozbu, nezvratný/zlomový bod, možnou cestu ke zvládnutí hrozby a také specifický „žargon“ sektoru, tedy v případě sektoru společenského referovat k identitě. V případě b) pak jde o tzv. sociální kapitál, tedy postavení (nikoliv oficiální), jež subjektu dodává autoritu; a o odvolání se na věci, které jsou všeobecně považovány za hrozby.

Analýzu řečových aktů začnu výše zmiňovanou fatwou Nejvyššího muftí SA. Toto náboženské dobrozdání má 10 krátkých odstavců. Záměrně necituji celý text fatwy, protože je jako celek relativně dlouhý. Uvedu místo toho souhrn jeho obsahu. První odstavec je čistě formální náboženský úvod, ve kterém autor velebí Boha a cituje Korán. Druhý odstavec je o poznání zajímavější, protože v něm dochází k představení faktu, že SA je královstvím, které žije v míru a klidu a že takto by to mělo i zůstat. Ve třetím odstavci vyzývá autor pomocí citací z Koránu a sunny k jednotě věřících. Mimo jiné ale uvádí i to, že kdo rozděluje národ, má být podle Proroka zabit. Ve čtvrtém odstavci autor upozorňuje, že SA je zemí, která je jednotná ve svém vedení. Žádné síly, ať vnější či vnitřní, zejména ne různé sekty, nemohou podle autora lid SA rozdělit. Upozorňuje též na fakt, že SA je prosperující zemí a také místem, kde se nachází nejsvětější města islámu—Mekka a Medína, což s sebou přináší velkou odpovědnost. Pátý odstavec je velmi důležitý, protože otevřeně vyzývá k jednotě. Lidé jsou v něm vyzýváni k vzájemnému porozumění a spolupráci v poctivosti a zbožnosti a také k zavržení zla a nepřátelství. Autor varuje před deviantními intelektuálními trendy a oddanosti nějaké partikulární skupině. Šestý odstavec se nese v podobném duchu. V sedmém odstavci je upozorněno, že jen reforma je správná cesta k blahobytu a lidem se zakazuje činit prohlášení a podepisovat petice, protože tím podněcují svár. V osmém odstavci se otevřeně zakazují demonstrace jako něco co rozděluje společnost a vede k nepokojům. V devátém odstavci je to zopakováno a jako správný způsob adresování problémů se uvádí vzájemná rada, resp. rada vládnoucí elitě. V odstavci posledním se pak povoluje státním institucím, aby udělali vše pro zaručení dodržování zákonů. V průběhu celého textu se uvádí, že porušení těch nařízení víry, ke kterým se fatwa odvolává, je projevem zla a správný způsob řešení problémů, který toto dobrozdání nalézá ve vzájemné radě, resp. poradě věřících, je způsobem dobra. Fatwou se také nesou odkazy na saúdský stát, vykreslující ho jako řádně spravovanou islámskou zemi, vycházející ve svých zákonech z Koránu a sunny (Islamopedia Online 2011). Analýze této fatwy se věnují i Jonathan Schanzer a Steven Miller, kteří poukazují na to, že partikulární skupinou je myšlena šíitská minorita. Také jsou zastánci názoru, že režim prostřednictvím této

fatwy, a tedy prostřednictvím ulamá, oslovil populaci země (Schanzer, Miller 2012b). To potvrzuje mé nahlížení na náboženský establishment jako na „mluvčího režimu“, a ne jako na sekuritizačního aktéra. V SA se také objevila i daleko radikálnější náboženská dobrozdání (Schanzer, Miller 2012b). Nemám však přístup k jejich kompletním zněním, proto je zde nebudu analyzovat.

Při analýze tohoto řečového aktu lze zjistit následující: akt se vztahuje i k budoucnosti; informuje nás o tom, co stane, pokud se lidé vydají do ulic protestovat (rozdělení společnosti, nepokoje), informuje tedy o hrozbě—ta je existenčního rázu a poukazuje na možný rozpad saúdského státu, tedy státu, který je spravován na základě řádných islámských zákonů, což referuje k islámské, v případě SA sunnitské, identitě; jako mimořádné opatření lze chápat nutnost zakázat demonstrace a potřebu režimu, aby se za něj obyvatelé postavili; tento řečový akt nás ale jen nepřímo informuje o tom, co se stane, pokud budou tato mimořádná opatření naplněna a pokud budou lidé následovat vládní politiku, místo demonstrací raději zvolí konzultace a porady—mělo by dojít k tomu, že země neupadne do chaosu a bude žít v blahobytu. Co se týče vnitřní kategorie usnadňujících podmínek, řečový akt upozorňuje na bezpečnostní hrozbu, uvádí možnou cestu ke zvládnutí hrozby (zavržení demonstrací a preferování porad a konzultací), používá také specifický žargon sektoru (referuje k islámské identitě, resp. její sunnitské větvi, což vyplývá z faktu, že se jedná o oficiální náboženské dobrozdání wahhábistických kleriků), avšak neuvádí zlomový bod. Ten se však dá nepřímo odvodit z faktu, že fatwa byla vydána 7. března a 11. toho měsíce se měl konat tzv. „Den hněvu“. Co se vnějších podmínek řečového aktu týče, jsem toho názoru, že autoritu Nejvyšší radě ulamá dodává již fakt, že obyvatelé se četbě jejích fatáwá věnují, protože vyjadřuje oficiální přání režimu, jak jsem uvedl o několik odstavců výše. Jak Schanzer a Miller uvádí, ve fatwě se referuje i k šíitské menšině, a to jako ke skupině, která může způsobit rozkol. Navíc jsou šíité, jak jsem již mnohokrát v této práci zmínil, považováni za hrozbu a diskriminováni, akt tedy vzpomíná i na odvolání se na věc, která je všeobecně přijímána jako hrozba. Byť tedy nenaplnuje úplně všechny podmínky úspěšného řečového aktu (což, jak říká Balzacq, citovaný v první kapitole, není potřeba), naplňuje jich většinu.

Podívejme se nyní na příklad řečového aktu, který pochází ze saúdských novin a referuje k šíitské minoritě. Článek pochází z deníku Al Riyadh z roku 2012. Představitel bezpečnostních sborů si v něm stěžuje na chování klerika, který se při pátečním kázání zastal šíitské mládeže, jež se střetla s bezpečnostními silami. Tato mládež je zobrazena jako minorita, která se dopouští terorismu, tvoří pátou kolonu uvnitř SA a je podporována zahraničními silami. Představitel bezpečnostních jednotek SA se dále vyjadřuje v tom smyslu,

že si bezpečnostní síly vyhrazují právo vypořádat se s jakýmikoliv dalšími střety pomocí „železné pěsti“ a vyzývá všechny obyvatele smíšené sunnitsko-šiiitské Východní provincie, aby vykonali svoji historickou povinnost a postavili se této menšině (Al Riyadh 2012). Text tedy vyzývá k mimořádnému opatření, tedy k tomu, aby se lidé postavili menšině, která terorizuje provincii, a vykonali tím svoji historickou povinnost. Hrozbou, která může být naplněna, je terorismus řízený zahraničními silami a vykonávaný mladými lidmi, žijícími ve Východní provincii. Tím se tento řečový akt také vztahuje k budoucnosti. Byť se v textu explicitně neuvádí, jak bude navrhované opatření fungovat, tedy co se stane, pokud se přikročí k mimořádným opatřením, je z něj patrné, že cílem mimořádných opatření je zastavit působení této menšiny a problémy, které způsobuje. Opět můžeme vidět, že jsou naplněny téměř všechny usnadňující podmínky vnitřní kategorie úspěšného řečového aktu, tedy bylo upozorněno na bezpečnostní hrozbu, byla navržena možná cesta ke zvládnutí situace a vycházím-li z toho, že pátou kolonou je běžně označován šíitský Írán, tak mohu říci, že se tento řečový akt dotýkal i islámské náboženské identity. Jediné, co nebylo použito, byl zlomový bod. Co se vnějších usnadňujících podmínek týče, sociální kapitál aktéra plyne z faktu, že bezpečnostní síly ministerstva vnitra jsou téměř všemocné a velmi obávané (Beránek 2007a: 35). V tomto řečovém aktu se navíc odvolávají na ve společnosti všeobecně přijímanou hrozbu ze strany šíitské denominace, když poukazují na pátou kolonu a cizí vměšování, tedy na Írán. Podobných článků se v saúdských médiích objevilo více. Poukazovaly, ať již přímo či nepřímo, na Írán, který ml údajně podporovat protestující a snažit se tím oslabit SA. Bezpečnostní síly v těchto člancích prohlašovaly, že jakoukoliv snahu o rozvrácení země tvrdě potlačí (Arab News 2011; Al-Sulami, Al-Tamimi 2011; Al-Harthi 2013).

Bezpečnost je utvářena společensky v interakci mezi *sekuritizujícím aktérem* a jeho publikem díky odkazu k všeobecně vysoce ceněné hodnotě či principu, kterým beze sporu náboženství je, obzvláště v zemi, jako je SA, kde náboženství hraje tak důležitou úlohu. Podle Balzacqa je velmi užitečné dívat se na řečové akty jako na úspěšné, ne pokud dodržují určitá pravidla, ale jako diskursivní techniky, které umožňují sekuritizačnímu aktéru vyvolat či zvýšit podporu veřejného mínění tezi, pro kterou se snaží získat podporu. Není tedy třeba, aby byly všechny podmínky sekuritizace naplněny absolutně. To vše se musí zasadit do kontextu, tzn., že publikum se rozhoduje pro (ne)vyjádření podpory na základě toho, co ví o okolním světě. Autor považuje za důležité tři faktory, ze kterých vyplývají další podmínky nutné pro splnění úspěšné sekuritizace: *publikum*, *kontext* a *sekuritizační agent*. Pro *publikum* platí, že jeho rámec chápání musí být v souladu s kontextem, v jakém je podán řečový akt,

sekuritizační aktér musí být publikem vnímán jako dostatečně znalý tématu a důvěryhodný a třetí podmínkou je schopnost garantovat nebo odepřít veřejný mandát oficiálním představitelům státu. Podívám-li se na SA, řečové akty byly podávány v kontextu sektářského soupeření sunny a šíi. Vzhledem k tomu, že školství je silně ovlivněno wahhábistickým náboženským establishmentem a šíité jsou dlouhodobě diskriminováni a zobrazováni jako úhlavní nepřítel, a vzhledem k tomu, že zbytkem společnosti je toto akceptováno, což lze doložit např. na střetech v Medíně v roce 2009, o kterých jsem psal ve druhé kapitole, považuji tuto podmínku, tedy že rámec chápání publika musí být v souladu s kontextem, v jakém je podán řečový akt, za naplněnou. Třetí podmínku Bohužel nejsem schopen adekvátně ověřit, což však vzhledem k faktu, že podmínky sekuritizace nemusí být naplněny absolutně, aby tato byla úspěšná, nepovažuji za zásadní problém. K druhé podmínce se vyjádřím v následujícím odstavci.

Celý proces sekuritizace se musí odehrávat v příhodném *kontextu*. Chápeme-li kontext jako to, že se sekuritizace odehrává ve velmi konzervativní zemi, kde náboženství hraje velkou úlohu, odmítnutí hnutí Sahwa účastnit se protestů a fakt, že protestů se účastnili i šíité, kteří jsou běžně zobrazováni jako úhlavní nepřítel státu a pátá kolona Íránu, je dle mého názoru možné tvrdit, že kontext byl příhodný. Pod pojmem *sekuritizační agent* má autor na mysli schopnost sekuritizačního aktéra užít správných slov a referenčních rámců pro získání podpory publika. Myslím si, že je zde příhodné zopakovat reakci režimu na revoluční dění z pohledu Madawi Al Rasheed, která upozorňuje na tři kroky, které saúdský stát vykonal: využití vlivu oficiálních náboženských institucí, odsouzení demonstrujících lidí jako agentů cizí velmoci a pomocníků heretikům, a za třetí využití kooptování liberálně smýšlejících lidí pomocí článků v médiích, které se stavěly proti radikální rétorice kleriků. To podle autorky, jak jsem ostatně psal výše, vedlo k tomu, že obyvatelé byli zmateni a režim sám sebe mohl prezentovat jako jedinou sílu, která je schopná dostat turbulentní situaci v zemi pod kontrolu. K tomu je potřeba připočíst fakt, že král Abdalláh je vnímán jako důvěryhodný a oblíbený panovník (Beránek 2007a: 34–35). Díky tomu je pak podle mne možné považovat za naplněný ne jen třetí faktor úspěšné sekuritizace, ale i druhou podmínku faktoru prvního.

Prezentace určitého problému jako existenční hrozby je sekuritizačním pohybem či krokem, který má vést k získání podpory pro mimořádná opatření. Mimořádnými opatřeními se pak mimo jiné myslí nasměrování společenských sil a zdrojů k nějakému konkrétnímu cíli. Jak z výše uvedených řečových aktů vyplývá, tímto cílem bylo vyjádřit podporu režimu tím, že se lidé nezúčastní protestů a podpoří tak národní jednotu a vládnoucí režim v jeho snaze uklidnit situaci a přinést do země pořádek. Dá se pod ním také chápat režimem proklamovaná

snaha zabránit cizí velmoci v rozvrácení země a vyzývání lidí ve Východní provincii, aby se postavili na stranu saúdského státu, resp. aby se postavili proti cizím státům zradikalizované menšině. Následná realizace mimořádných opatření, pro která režim získá podporu, není podmínkou úspěšné sekuritizace. Co se týče existenční hrozby, ta je ve společnosti konstruována intersubjektivně. Na základě toho, co jsem ve druhé kapitole psal o šíitské menšině, je zřejmé, že tato je permanentně diskriminována a i chápána zbytkem společnosti negativně. V případě AJ může být důkazem, že se režimu podařilo vykreslit šíity jako hrozbu, svědectví Tobyho Matthiesena, který v době protestů pobýval mimo jiné i v SA. Ten říká, že při jedné z návštěv Rijádu zjistil, že názory na šíity mezi místními dosáhly, posíleny oficiálním vyobrazením protestů, „odsuzujícího rasistického stereotypizování“. Matthiesen to doprovází konkrétním příkladem z konverzace s místními Saúdskými araby (Matthiesen 2013: 83). To je podle mne důkazem nejen úspěšného vykreslení šíitů jako hrozby mezi populací, ale také jedním z důkazů úspěšné sekuritizace. Dalším důkazem může být to, že z výše uvedené analýzy řečových aktů vyplývá, že naplňují většinu kritérií, které by měly úspěšné řečové akty naplňovat a také, že jsou naplněny i mnohé další podmínky úspěšné sekuritizace, zejména ty, které uvádí Thierry Balzacq. Nebojím se tedy prohlásit, že k sekuritizaci skutečně došlo. Vedla však právě ona k neúspěchu AJ v SA?

Nejprve je zapotřebí určit, jestli se v případě SA jedná o vertikální či horizontální soupeření dvou společenských skupin, popř. o kombinaci obou soupeření, což teorie nevyklučuje. Horizontální soupeření ve zkratce znamená, že přestože na území státu stále žijí osoby X, kvůli převažujícímu jazykovému a kulturnímu vlivu společenství Y musí měnit svůj způsob života (obavy Quebečanů z anglofonní Kanady, obava Kanady z amerikanizace). Probíhá na všech úrovních. Menšiny v rámci států se např. obávají vlivu dominantní většinové kultury. Vertikálním soupeřením se pak myslí to, že se lidé přestanou vnímat jako komunita X buď v důsledku integračního politického projektu (EU, Jugoslávie), nebo naopak vlivem separatistického „regionalistického“ projektu (Quebec, Katalánsko, Kurdistan), který je nutí buď k inkluzivnějšímu, nebo exkluzivnějšímu pojetí své identity. Vertikální soupeření je to v tom smyslu, že jádrem sporu je velikost identitárních sfér, resp. jelikož identita je vždy rozprostřena mezi několika soustředěnými sférami. Je to otázka, na kterou z těchto sfér položit důraz. Autoři teorie poukazují na to, že Blízký východ je typický vertikálním soupeřením sunnitů a šíitů. Ve druhé kapitole jsem se snažil obšírně popsat a vysvětlit vnitřní fungování saúdského státu a jeho postojů k šíitské menšině, patrných např. ve vzdělávacím systému. Vycházím-li z poznatků, které jsem učinil, mohu říci, že v SA dochází k horizontálnímu soupeření, protože na daném území stále žije šíitská komunita, nicméně podléhá

převažujícímu kulturnímu vlivu většinového sunnitského obyvatelstva. Na území státu však probíhá rovněž soupeření vertikální. To proto, že SA lze do určité míry vnímat jako integrační projekt. Země spojuje do relativně nedávné doby odděleně fungující části Arabského poloostrova a integruje je v jednom centrálně spravovaném státě. Ve druhé kapitole jsem se věnoval i tomu, jak obyvatelé SA sami sebe vidí a jak se staví ke své identitě, resp. k identitám, kterých je více, vzájemně se prolínají a někdy je potřeba některou i zapřít. Tato kombinace horizontálního a vertikálního soupeření se netýká jen sunnitů a šiitů, ale i obyvatel v různých provinciích. Při citování Ondřeje beránka jsem ve druhé kapitole uváděl příklad obyvatel Hidžázu, kteří se stále cítí kulturně vyvýšeni nad zbytek země kvůli přítomnosti nejposvátnějších míst islámu v tomto západním regionu země. Vertikálnímu soupeření odpovídá i fakt, že vzdělávací systém je pod silným vlivem wahhábistické doktríny a oficiálního náboženského establishmentu země. Stejně tak šiitské rituály, byť byly do nedávna neoficiálně tolerovány, byly oficiálně postavené mimo zákon. Autoři teorie uvádí, že při vertikálním soupeření identit může docházet k tomu, že se jedna bude snažit prostřednictvím ovládnutí státního aparátu kontrolovat prostředky reprodukce ostatních identit ve prospěch své vlastní. Těmito prostředky reprodukce mohou být vzdělávací instituce či mediální prostor. Teorie tedy v případě SA odpovídá praxi. Společenská většina (sunnité) formuje prostřednictvím státního aparátu vzdělávací systém, ale i mediální prostor (většina médií je vlastněná státem) ve prospěch vlastní kulturní identity a připravuje tak šiitskou menšinu o prostředky vlastní kulturní reprodukce.

3.3. Alternativní vysvětlení a závěry

Ve své práci se mimo jiné vyrovnávám s některou kritikou Claire Wilkinson. Díky popisu historie a fungování saúdského státu práci zasazuji do lokálního kontextu a nenahlížím na ni jako na západní zemi. Podstatnější však je vyrovnat se s alternativním vysvětlujícím konceptem protestů, tedy rentiérským efektem. Ten ve své práci *Saudi Arabia in the New Middle East* dobře popsal Gregory Gause. Ten popisuje čtyři hlavní faktory, které vedly k tomu, že režim v SA zůstal po dobu AJ stabilní. Prvním je zvýšení finančních prostředků, které plynuly ze státní pokladny obyvatelům země. Byla přislíbena stavba nových bytů a státní zaměstnanci, příslušníci ozbrojených sil a lidé v důchodovém věku dostali ekvivalent dvou měsíčních platů v hotovosti, jako bonus. Dále byla zvýšena podpora v nezaměstnanosti. Druhým faktorem, který měl zabezpečit stabilitu vládnoucího režimu, bylo užití loajálních a dobře trénovaných bezpečnostních složek státu. Gause hovoří zejména o Národní gardě,

jednotkách ministerstva vnitra, tajné polici a policii. Ty jsou všechny přímo kontrolovány královskou rodinou a jsou loajální režimu. Třetím důvodem pak podle tohoto autora je to, že vládnoucí režim zmobilizoval své patronátní sítě. Mezi ně patří náboženský establishment, který je autorem považován za nejdůležitější a jehož zmobilizování dle autora významně přispělo k přetrvání režimu. Dále sem patří různé kmeny, které mají stále vliv ve společnosti, bohaté rodiny, média a sportovní kluby. Posledním faktorem je podle Gause rozdělení opozice. Její nejednotnost zamezila společnému vystoupení proti režimu (Gause 2011: 5–10).

Chci-li se kriticky vyrovnat s prvním Gausovým argumentem, je dobré použít příklad záplav, které v roce 2009 postihly Džiddu. Po jejich uskutečnění došlo k částečné nápravě (Henderson 2011). Nicméně přesto se tyto v roce 2011 opakovaly a počet obětí tentokrát vzrostl. Korupce v SA totiž neumožnila efektivní využití vynaložených prostředků (Matthiesen 2013: 81). Podle Gause má jít z finančního balíčku představeného saúdskými vládci až polovina všech prostředků na výstavbu nových, bytů (Gause 2011: 6). V zemi s tak velkou mírou korupce je však otázkou, zda budou prostředky skutečně vynaloženy na bytovou výstavbu, či zda budeme svědky opakování se scénáře záplav v Džiddě. Navíc, jak říká Madawi Al Rasheed, jejíž názor jsem citoval v první části této kapitoly, ani zvýšení finančních příspěvků nemůže naplnit politické zájmy saúdské populace, a co se týče těch ekonomických, finanční balíček měl uspokojit jen ty nejnutnější potřeby obyvatel. V zemi žije obrovské množství mladých lidí s pouze velmi omezenými možnostmi, jak najít práci. Jak jsem psal výše v této kapitole, drobné protesty v sunnitských oblastech pokračovaly i po 11. březnu a obyvatelé SA prostřednictvím nich kritizovali právě ekonomickou situaci, v níž se země nachází. V zemi tedy byli lidé, kteří se necítili uspokojeni ani proklamovanými státními investicemi do bytové výstavby a slibovanou tvorbou nových pracovních míst. Co se druhého argumentu týče, sám Gause uvádí, že loajalita ozbrojených sil nebyla vždy samozřejmostí a ve své práci tento argument prolíná příklady z historie, ve kterých se ozbrojené síly vymezily vůči režimu (Gause 2011: 7). Já si osobně nemyslím, že saúdské ozbrojené síly jsou loajální a spolehlivé. Vycházím z toho, co o nich píše Ondřej Beránek, který za naprosto loajální sílu považuje např. Národní gardu, jež je kontrolována jedním ze synů krále Abdalláha a dříve byla kontrolována samotným Abdalláhem – v době, kdy ještě nebyl král. Národní garda navíc disponuje vlastními školami, nemocnicemi a sociální péčí (Beránek 2007a: 34). Tato garda je rekrutována převážně, i když ne úplně, z členů loajálních kmenů a jejím úkolem je chránit režim. V zemi však existuje i pravidelná armáda, které ale režim nevěří. Armáda je sice vybavena nejmodernějšími zbraňovými systémy, avšak je velmi špatně trénovaná, její výzbroj a technika jsou nekompatibilní a je soustředěna na základnách, které jsou vzdálené od měst a

jejich úkolem je držet armádu v místech, kde by se jí mohly postavit síly Národní gardy a potlačit případný puč. I struktury velení jsou velmi nejednoznačné, aby v případě problémů s loajalitou armády tato nebyla schopna dobré organizace (Beránek 2007a: 75–80). Sám Gause dodává, že vysoká důstojnická místa jsou pro jistotu obsazována příslušníky královského rodu, který se tak dalším způsobem snaží držet armádu pod kontrolou. Gause si dále nemyslí, že by se ozbrojené síly mohly fragmentovat podobně, jako tomu bylo v Libyi (Gause 2011: 7). Já jsem ale na základě výše uvedených faktů o armádě přesvědčen, že armáda není jednoznačně loajální silou, na kterou by se režim mohl spolehnout. Dosvědčuje to nedůvěra, kterou k ní saúdský stát chová. O loajalitě Národní gardy sice není pochyb, nicméně loajalita ozbrojených sil jako celku není na základě výše uvedeného samozřejmostí, na kterou by se vládnoucí režim mohl spolehnout. Co se třetího faktoru týče, nemyslím si, že by výrazně ohrožoval moji teorii, zejména vzhledem k faktu, že, jak jsem výše uvedl, sám Gause považuje za nejdůležitější zmobilizování náboženského establishmentu, což ve své práci pokládám za důležité i já a v této kapitole se tomu věnuji. Ani poslední faktor podle mne výrazně nepodřívá moji teorii. Důležitost toho, že hnutí Sahwa se odmítlo účastnit protestů, jsem zmínil a dle mého názoru to jen podporuje tezi o významné roli náboženství v SA. I Madawi Al Rasheed, citovaná na začátku této kapitoly, pak poukazuje na fragmentaci opozice jako na jeden z důvodů, proč protesty proti vládnoucí elitě selhaly. O tomto faktoru se ještě zmíním o několik odstavců níže.

Rozpoutání nenávislné kampaně, útočící na radikální a sektářské sentimenty, představuje klíč k pochopení strategie, pomocí které se vládnoucí režim v SA udržel u moci. Jedním z hlavních důvodů, které vedly k tomu, že SA byla ušetřena větších nepokojů, je fakt, že saúdský režim byl schopen na svou stranu získat většinu kazatelů hnutí Sahwa (Beránek 2013: 247–248). Stojí za zmínku citovat z jedné studie, která se zabývala výzkumem saúdských sociálních sítí zhruba v době, kdy v zemi probíhaly události AJ. V ní se píše, že otevřený radikalismus na saúdských sociálních sítích je téměř nepřítomný, stejně tak militantní názory. Avšak konzervativní pozice, včetně těch xenofobních a netolerantních jsou zastoupeny silně. Z dat získaných sledováním aktivity na sociálních sítích v anglickém jazyce tvoří zhruba polovinu, v tom arabském pak asi 75 % (Schanzer, Miller 2012a: 19–27).

Toby Matthiesen ve svém článku z roku 2012 uvádí jako příklady důvodů, které vedly k tomu, že sunnitští Saúdští arabové neprotestovali proti režimu mimo jiné faktory jako kooptace, represe a mobilizace patronátních sítí, napojených na státní, náboženské a kmenové instituce (Matthiesen 2012: 658). Jako hlavní důvod neúspěchů ale v tomto článku uvádí proti-šíitskou rétoriku, která vedla k tomu, že se protesty nerozšířily do zbytku země

(Matthiesen 2012: 628). Zobrazování šíitů jako páté kolony Íránu bylo v roce 2011 běžnou praxí mnoha saúdských novin, na jejichž titulních stranách se tato obvinění objevovala (Matthiesen 2013: 79). Autor udává, že režim nebyl ochoten vyřešit problémy šíitů. Naopak, reagoval na jejich demonstrace silou a zvýšil sektářskou rétoriku, což je součástí saúdské politiky, která má za cíl vystrašit sunnitské obyvatelstvo z šíitských protestů a zabránit tak vytvoření společné sunnitsko-šíitské opozice proti režimu. Sektářství zafungovalo jako legitimizační prostředek saúdské vlády a prohloubilo sunnitsko-šíitskou nedůvěru, stejně jako nedůvěru mezi šíity a státem (Matthiesen 2012: 658–659). Toto zároveň poukazuje na fakt, že rozdělení saúdské opozice vůči režimu, tedy čtvrtý faktor zmiňovaný Gausem, nestojí proti mé teorii. Naopak, je klíčový pro pochopení toho, jak se režim vypořádal s hrozbou AJ. Byť se tedy zhoršily vztahy se šíitskou menšinou, taktika kontrarevoluční sektářské strategie režimu, odsuzující šíity jako pátou kolonu Íránu, zatím byla úspěšná. Později SA zaujala aktivní postoj vůči syrskému konfliktu, aby k němu usměrnila hněv svých obyvatel, který byl do té doby zaměřen spíše směrem k saúdské královské rodině (Matthiesen 2012: 632).

Ulamá tedy vyzývali obyvatele země, aby se protestů neúčastnili a nezpůsobili tak rozdělení země a krvavou občanskou válku. Madawi Al Rasheed poukazuje na fakt, že mezi obyvateli SA je jen slabé nacionální cítění a silné jsou naopak islamistické tendence a sektářské tenze. Za takové situace byla strategie vládnoucího režimu, která měla za cíl vykreslit protesty jako šíitskou konspiraci, úspěšná. V zemi navíc chybí organizovaná národní občanská společnost, jako např. obchodní unie, politické strany a profesní asociace, saúdské opoziční skupiny nikdy nepracovaly napříč mezi sektářskými rozdíly, tedy nikdy nezformovaly společnou sunnitsko-šíitskou organizaci (Al Rasheed 2011: 521–522). Podle Tobyho Matthiesena bylo státy řízené a Západem takticky podporované sektářství tím, co zapříčinilo neúspěch AJ nejen v SA, ale i ve státech Perského zálivu (Matthiesen 2013: 127).

K popsání současné situace v SA považuji za vhodné použít slova nedávno se navrátilivšího velvyslance USA v SA, který v říjnu 2013 vykreslil atmosféru napětí a úzkosti panující mezi některými obyvateli a leadery saúdského státu. Ta se vztahuje zejména k politickým, ekonomickým, sociálním, ale i regionálním výzvám, které zemi čekají v blízké budoucnosti. Podle něj jsou mezi Saúdskými Araby na jedné straně tací, kteří mají nezlomnou důvěru v království–jeho víru a kulturu a jsou plni vzrušení ohledně budoucnosti. Na druhé straně jsou však tací, kteří jsou hluboce znepokojeni tím, že kultura by mohla být slabá a zranitelná a že sociální změny by mohly nahodit základy jejich společnosti. Cítí potřebu opatrnosti a z ní vyplývající nutnost kontrolovat dění a držet stranou nové myšlenky, jako kdyby hrdé dědictví země bylo ohroženo. Saúdské vedení při pohledu do okolního regionu

vidí nejistou budoucnost, politickou nestabilitu, ekonomický chaos a vměšování se Íránu a dalších regionálních hráčů. Na domácí půdě pak vidí poptávku po pracovních místech a větší svobodě, ale také potřebu diverzifikace energetických zdrojů. K tomu všemu musí zvládnout otázku nástupnictví a předání moci uvnitř královské rodiny (Blanchard 2014: 3). Ve druhé kapitole jsem citoval Ondřeje Beránka, který upozorňuje, že saúdský režim po AJ dospěl k závěru, že jeho systém vlády funguje vlastně velmi dobře a není nutné a ani rozumné ho měnit. Ondřej Beránek pak ale dodává i to, že spojenectví režimu a ulamá a vztahu obou k saúdské společnosti je největší výzvou a zároveň překážkou modernizačnímu procesu. To vše se děje ve spojení se státem protěžovaným sektářstvím v regionu, které může vytvořit živnou půdu radikálům i uvnitř SA, ale rozhodně nemůže přispět ke stabilitě regionu. Dalším aspektem AJ pak byla role saláfismu. Ten by se podle některých tezí mohl dostat do období, ve kterém přestane odmítat demokracii a postaví se k ní pozitivně. Vzhledem k tomu, že SA tento trend v okolních zemích přivítala, protože se jím necítila ohrožena, bude zajímavé sledovat, jak se k němu postaví, až se obloukem dostane i do SA a režim vzhledem k jeho povaze ohrožovat začne. Další ohrožení režimu, nebo alespoň jeho lpění na wahhábistické doktríně, může přijít i ze strany lidí, kteří již v současnosti volají po nižší genderové segregaci, umožnění ženám řídit automobily a zrušení nutnosti kompletního zahalování žen. Mnoho mladých Saúdských Arabek navíc nyní studuje v USA. Je pravděpodobné, že tyto budou po návratu do SA volat po naplnění svých práv (Beránek 2013: 205, 256–258).

Závěr

AJ v SA nevedlo ke změně režimu, jako tomu bylo v jiných státech Blízkého východu. To nekorespondovalo s předpověďmi a proklamacemi mnoha analytiků, kteří se tématu Blízkého východu věnují a kteří předpovídali, že SA bude další zemí, kterou zasáhne revoluční dění. Mnoho z příčin, které v jiných arabských státech vedly k revolucím, jež měly za následek pád tavných režimů, bylo přítomno i v SA. Zejména pak ekonomické problémy. SA je zemí, která má ohromné příjmy z prodeje ropy, To není nic zvláštního vzhledem k faktu, že země je největším producentem ropy na světě. Nicméně fakt, že populace země je daleko větší, než v ostatních monarchiích Perského zálivu a také to, že královská rodina si žije opravdu nad poměry ostatních obyvatel, přičemž ve státě existuje ohromná míra korupce, vede k tomu, že mnoho obyvatel, zejména pak mladých lidí, jejichž počet každým rokem vzrůstá a přibližuje se stavu v jiných arabských státech těsně před vypuknutím AJ, nemá práci a žije v chudobě. Dalším problémem je to, že obyvatelé jsou vyloučeni z participace na vládě a správě země, přičemž režim vládne poměrně tvrdou rukou. Je tedy s podivem, že AJ v SA nevedlo ke změně režimu, obzvláště za takovýchto okolností. SA je ropný exportér světového významu a případné revoluční dění by mohlo ohrozit vývoz ropy. Následný vzrůst cen této suroviny by negativně ovlivnil i české hospodářství.

Při výzkumu toho, proč protesty, konané v rámci širšího fenoménu AJ, v SA nevedly ke změně režimu, jsem využil bezpečnostní teorii Kodaňské školy, jejímuž popisu jsem věnoval první kapitolu práce. Pokusil jsem se tak nabídnout alternativní vysvětlení k dnes již vžitému a podle některých autorů vyčerpanému konceptu rentiérského státu, vycházejícího z teorie ropného prokletí. S vysvětlením protestů AJ v SA pomocí tohoto konceptu jsem se pokoušel vyrovnat na konci poslední kapitoly práce, když jsem pomocí využití poznatků o průběhu AJ v SA upozorňoval na to, že některé aspekty rentiérského efektu v SA nemusely mít tak velký dopad, aby samy o sobě zapříčinily nezdar protestů, a jiné stránky tohoto konceptu naopak s v mém výzkumu využitou teorií korespondují.

Bezpečnostní teorie Kodaňské školy nám s využitím konceptu sekuritizace říká, že nějaký problém se stává bezpečnostní hrozbou ne proto, že by jím skutečně byl, ale proto, že ho tak někdo prezentuje a snaží se tím získat podporu pro mimořádná opatření, která by jindy nemohl využít k vyřešení problému. V první kapitole práce jsem mimo jiné uvedl kritiku této teorie. O tuto kritiku jsem se v kapitole třetí snažil obohatit svůj výzkum. Zejména pak šlo o poznatky Claire Wilkinson a Thierryho Balzacqa. Obzvláště druhý jmenovaný mi pomohl do

hloubky porozumět využívané teorii. Základ analýzy, kterou v práci provádím, však stále opírám o dnes již základní dílo autorů Kodaňské školy, tedy knihu *Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu*. V ní je velmi dobře a obsáhle popsáno, jak by měl výzkumník svoji analýzu podle teorie autorů výše jmenované publikace provést. Ostatně, jak už z názvu knihy plyne, tato teorie si klade za cíl stát se analytickým rámcem pro výzkumníky v oblasti bezpečnosti. I pro mne byla tato teorie analytickým rámcem, který jsem v práci maximálně využíval a vysvětloval s jeho pomocí protesty, které se v SA v rámci AJ odehrály.

V druhé kapitole práce jsem se věnoval samotné SA. Popsal jsem její historii, fungování vnitřní politiky, problémy a výzvy jak ekonomického, tak společenského rázu a také jsem se věnoval opozici vůči režimu, přičemž jsem kladl zvláštní důraz na saláfistickou opozici (hnutí Sahwa) a šíitskou menšinu. Ve třetí kapitole práce jsem se věnoval chronologickému popisu protestů, které se během AJ v SA odehrály a poté aplikování zvolené teorie na tyto demonstrace.

V práci jsem si kladl výzkumnou otázku: „*Jaká byla příčina toho, že protesty, souhrnně označované jako AJ, nevedly v SA ke změně režimu?*“ Na základě této otázky a mnou zvolené teorie, jsem posléze formuloval následující hypotézu: „*Klíčovým faktorem, který způsobil, že protesty, souhrnně označované jako AJ, nevedly v SA ke změně režimu, byla „sekuritizace“ protestujících šiitů a následná neochota většinového obyvatelstva – sunnitů – účastnit se protestů.*“ Tuto hypotézu jsem se snažil ověřit pomocí zvolené teorie. Práce je tedy disciplinovanou interpretativní studií. Při aplikaci teorie jsem došel k závěru, že k sekuritizaci protestujících skutečně došlo. Na základě aplikace teorie a analýzy vybraných řečových aktů, kterou jsem porovnal s názory některých výzkumníků, zabývajících se SA, zejména pak Toby Matthiesena, Madawi Al Rasheed a Ondřeje Beránka, mi vyplývá, že vládnoucí režim využil protestující a dlouhodobě diskriminované šiity k tomu, aby odradil většinově sunnitské obyvatelstvo od účasti na protestech. Využil k tomu náboženský establishment, zejména pak ten oficiální, který díky dominantní roli, kterou hraje náboženství v zemi, byl schopen zapůsobit na obyvatele státu a přimět je k neúčasti na demonstracích. K tomu významně přispěl i fakt, že se protestů odmítlo účastnit hnutí Sahwa, jež má mezi obyvateli SA velkou podporu. K tomuto závěru se ve svých pracích přiklání i Madawi Al Rasheed a Toby Matthiesen. Zároveň je však důležité říci, že k neúspěchu protestů přispěly i další faktory, jako represe a finance, uvolněné režimem na zlepšení životních podmínek obyvatel SA. Madawi Al Rasheed však tyto dva faktory nepovažuje za schopné samostatně vysvětlit nezdar protestů a i Toby Matthiesen se přiklání k faktu, že zásadní roli hrálo

diskreditování demonstrujících šíitů jako páte kolony Íránu a tedy následná neochota zbytku obyvatel postavit se na stranu protestujících.

Z literatury, kterou jsem v práci využil, mi nejvíce přispěly práce Ondřeje Beránka, který se SA dlouhodobě věnuje. Jeho práce mi byly cenným zdrojem faktů o historii země, jejím fungování, opozici vůči režimu, ale i zdrojem poznatků o průběhu AJ v SA. K popisu průběhu protestů a jejich interpretaci jsem pak využil poznatky Tobyho Matthiesena, který v SA v době AJ pobýval a přišel do přímého styku jak se sunnity, tak šíity. Podal také svědectví o tom, jak režim reagoval na protesty a jak Saúdští Arabové k protestům stavěli. Svá zjištění shrnul zejména v publikaci *Sectarian Gulf*. Další autor, resp. autorka, která byla pro mou práci stěžejní, je Madawi Al Rasheed. Ta se SA dlouhodobě systematicky věnuje, přičemž ve svých pracích bývá velmi kritická zejména vůči saúdskému režimu. SA se samozřejmě věnuje více autorů, nicméně ne každý se zabýval nedávnými protesty a vzhledem k uzavřenosti země a tudíž faktu, že nalézání informací o ní je značně problematické, se mnou nalezené informace často opakovaly a nepřinášely mnoho nových či zásadních poznatků. To je patrné např. na tom, že SA bývá dávána za příklad země, pro kterou je rentiéřský efekt typický. Nicméně, jak ukazují mnou citovaní autoři a jak se snažím i já dokázat v této práci, užívání rentiéřského efektu jako automatického vysvětlení veškerého (v tomto případě nicméně zásadního) dění v zemi, není moudré a může vést k desinterpretaci událostí, místo k jejich vysvětlení. Často jsem tedy narážel na práce, zejména vědecké články, které opakovaly stejné informace a docházely ke stejným závěrům, avšak bez nějakého zásadního přínosu k tématu. Další věcí, která by se v tomto ducha dala vytknout, je přílišné zaměření západních autorů na lidská práva a zdůrazňování role těch opozičních aktivistů, kteří tendují k západnímu pojetí demokracie. Z mé práce je však patrné, že tito aktivisté nehrají v zemi zásadní roli. Tu lze připsat spíše opozici, která kritizuje režim z náboženských pozic. Příkladem může být hnutí Sahwa.

Nicméně považuji za důležité to, aby v tomto ohledu byl v budoucnosti učiněn další výzkum, tentokrát kvantitativní, např. pomocí dotazníkového šetření či rozhovorů s větším počtem sunnitských obyvatel SA, který by mohl podpořit tuto teorii, popř. zjistit, jakou skutečně hrálo roli to, že režim uvolnil obrovské finanční prostředky na zlepšení života saúdské populace, resp. jak se k tomuto kroku obyvatelé SA stavěli. Hypotézu této práce však každopádně na základě svého výzkumu a opření se o výše zmíněné autory a jejich závěry a argumenty považuji za ověřenou. Závěrem by zřejmě bylo vhodné dodat, že SA se rozhodla využít náboženského establishmentu k vyrovnání se s hrozbou protestů, což však bude podle Ondřeje Beránka mít dopady na možnou a dříve proklamovanou, každopádně však nutnou

reformu země. Ta se zřejmě neuskuteční, alespoň ne v blízké době, protože režim musel výměnou za podporu kleriků učinit ústupky a ulamává tak získají větší vliv na společnost, přičemž jejich vidění světa je značně konzervativní a nekoresponduje se současnými, zejména ekonomickými potřebami země, ale ani s potřebnou modernizací království.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Al-Harhi, Zuhair. 2013. „Espionage cells in Kingdom: The Iranian ‚Fifth Column‘.“ *Arab News*, 26. 3. 2013 (online). Dostupné z: <http://www.arabnews.com/news/446072> (29. 4. 2014)

Al Riyadh. 2012. „Security Source Comments on a Politicized Friday Sermon by A Qatif-based Sheikh.“ *Al Riyadh*, 21. 2. 2012 (online). Dostupné z: <http://www.alriyadh.com:8080/en/article/711953/Security-Source-Comments-on-a-Politicized-Friday-Sermon-by-A-Qatif-based-Sheikh> (28. 4. 2014)

Al-Sulami, Muhammad, Sultan Al-Tamimi. 2011. „Foreign Hand seen in Qatif unrest.“ *Arab News*, 25. 11. 2011 (online). Dostupné z: <http://www.arabnews.com/node/399099> (29. 4. 2014)

Arab News. 2011. „Foreign elements blamed for Qatif riots.“ *Arab News*, 5. 10. 2011 (online). Dostupné z: <http://www.arabnews.com/node/393462> (29. 4. 2014)

BBC. 2013. „Arab uprising: Country by country – Tunisia.“ *BBC*, 16. 12. 2013 (online). Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-12482315> (24. 3. 2014)

International Crisis Group. 2005. „The Shiite Question in Saudi Arabia.“ *International Crisis Group*, 19. 9. 2005 (online, Pdf). Dostupné z: [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iran%20Gulf/Saudi%20Arabia/The%20Shiite%20Question%20in%20Saudi%20Arabia.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iran%20Gulf/Saudi%20Arabia/The%20Shiite%20Question%20in%20Saudi%20Arabia.pdf) (22. 4. 2014)

Islamopedia Online. 2011. „A fatwa from the Council of Senior Scholars in the Kingdom of Saudi Arabia warning against mass demonstrations.“ *Islamopedia Online*, 3. 10. 2011 (online). Dostupné z: <http://islamopediaonline.org/fatwa/fatwa-council-senior-scholars-kingdom-saudi-arabia-warning-against-mass-demonstrations> (28. 4. 2014)

MZV ČR. 2014. „Saúdská Arábie. Základní informace o teritoriu.“ *MZV ČR*, (online). Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/blizky_vychod/saudska_arabie/ (24. 3. 2014)

Literatura

Al Rasheed, Madawi. 1992. „Durable and Non-Durable Dynasties: The Rashidis and Sa’udis in Central Arabia.“ *British Journal of Middle Eastern Studies* 19 (2): 144–158.

Al Rasheed, Madawi. 2011. „Sectarianism as Counter-Revolution: Saudi Responses to Arab Spring.“ *Studies in Ethnicity and Nationalism* 11 (3): 513–526.

Al Rasheed, Madawi. 2012. „No Saudi Spring, Anatomy of a Failed Revolution.“ *Professor Madawi Al Rasheed*, 4. 4. 2012 (online). Dostupné z: <http://www.madawialrasheed.org/site/more/314/> (27. 4. 2014)

- Armstrong, Karen. 2008. *Islám*. Praha: Nakladatelství Slovart.
- Ayoob, Mohammed. 2011. *The Many Faces of Political Islam: Religion and Politics in the Muslim World*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Bahgat, Gawdat. 2007. „Saudi Arabia and the Arab-Israeli Peace Process.“ *Middle East Policy* 14 (3): 49–59.
- Balzacq, Thierry. 2005. „The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context.“ *European Journal of International Relations* 11 (2): 171–201.
- Beránek, Ondřej. 2007a. *Saúdská Arábie mezi tradicemi a moderností*. Praha: VOLVOX GLOBATOR.
- Beránek, Ondřej. 2007b. „Soudobé projevy politického islámu v Saúdské Arábii.“ Pp. 266–283 in Emil Souleimanov (ed.). *Politický islám*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Beránek, Ondřej. 2011. „Saúdská Arábie – vítěz Arabského jara?“ *Natoaktual.cz*, 10. 10. 2011 (online). Dostupné z: http://www.natoaktual.cz/saudska-arabie-vitez-arabskeho-jara-d6m-na_analyzy.aspx?c=A111010_110636_na_analyzy_m02 (24. 3. 2014)
- Beránek, Ondřej. 2013. „Saúdská Arábie mezi kontrarevolucí a revolucí.“ Pp. 234–258 in Ondřej Beránek (ed.). *Arabské revoluce: Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady*. Praha: Academia.
- Bhunja, Abhirup. 2013. „The Middle East, Democratization, and the Arab Spring.“ *Foreign Policy Journal*, 16. 10. 2013 (online). Dostupné z: <http://www.foreignpolicyjournal.com/2013/10/16/the-middle-east-democratization-and-the-arab-spring/> (29. 4. 2014)
- Blanchard, Christopher M. 2011. „Saudi Arabia: Background and U.S. Relations.“ *Congressional Research Service*, 10. 3. 2011 (online; Pdf). Dostupné z: http://assets.opencrs.com/rpts/RL33533_20110310.pdf (24. 3. 2014)
- Blanchard, Christopher M. 2014. „Saudi Arabia: Background and U.S. Relations.“ *Congressional Research Service*, 12. 2. 2014 (online; Pdf). Dostupné z: <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33533.pdf> (22. 4. 2014)
- Bronson, Rachel. 2005. „Rethinking Religion: The Legacy of the U.S.-Saudi Relationship.“ *The Washington Quarterly* 28 (4): 121–197.
- Bumbálek, Cyril. 2007. „Politický islám v šíitském islámu a v Íránu.“ Pp. 112–145 in Emil Soulejmanov (ed.). *Politický islám*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Buzan, Barry, Ole Waever, Jaap de Wilde. 2005. *Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií.
- Commins, David. 2006. *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*. London: I.B. Tauris.

- Esposito, John L. 2011. *What everyone needs to know about Islam*. Oxford: Oxford University Press.
- Furseth, Inger, Pal Repstad. 2006. *An Introduction to the Sociology of Religion: Classical and Contemporary Perspectives*. Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Gause, F. Gregory III. 2003. „The Approaching Turning Point: The Future of U.S. Relations with the Gulf States.“ *Brookings Institution*, (online; Pdf). Dostupné z: <http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2003/5/middleeast%20f%20gregory%20gause%20iii/gause20030430.pdf> (21. 4. 2014)
- Halliday, Fred. 2005. *The Middle east in International Relations: Power, Politics and Ideology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haykel, Bernard. 2011. „Saudi Arabia vs. the Arab Spring.“ *Project Syndicate*, 16. 8. 2011 (online). Dostupné z: <http://www.project-syndicate.org/commentary/saudi-arabia-vs--the-arab-spring> (24. 3. 2014)
- Henderson, Simon. 2011. „Saudi Arabia’s Musk Revolution.“ *The Washington Institute for Near East policy*, 1. 3. 2011 (online). Dostupné z: <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/saudi-arabias-musk-revolution> (28. 4. 2014)
- Herb, Michael. 2005. „No Representation without Taxation? Rents, Development and Democracy.“ *Comparative politics* 37 (3): 297–316.
- Jones, Toby. 2003. „Seeking a ‚Social Contract‘ for Saudi Arabia.“ *Middle East Report* 33 (228): 42–48.
- Jones, Toby. 2007. „Saudi Arabia’s Not so New Anti-Shi’ism.“ *Middle East Report* 37 (242): 29–32.
- Kepel, Gilles. 2006. *Válka v srdci islámu*. Praha: Karolinum.
- Knysh, Alexander. 2004. „A Clear and Present Danger: “Wahhabism” as a Rhetorical Foil.“ *Die Welt des Islams, New Series* 44 (1): 3–26.
- Kropáček, Luboš. 1996. *Islámský fundamentalismus*. Praha: Vyšehrad.
- Lawson, Fred H. 2011. „Keys to the Kingdom: Current Scholarship on Saudi Arabia.“ *International Journal of Middle East Studies* 43 (4): 737–747.
- Looney, Robert. 2004. „Development Strategies for Saudi Arabia: Escaping the Rentier State Syndrome.“ *Strategic Insights* 3 (3).
- Matthiesen, Toby. 2009. „The Shi’a of Saudi Arabia at Crossroads.“ *Middle East Research and Information Project*, (online). Dostupné z: <http://www.merip.org/mero/mero050609> (21. 4. 2014)
- Matthiesen, Toby. 2012. „A ‚Saudi Spring?‘: The Shi’a Protest Movement in the Eastern Province 2011–2012.“ *Middle East Journal* 66 (4): 628–659.

Matthiesen, Toby. 2013. *Sectarian Gulf: Bahrain, Saudi Arabia, and the Arab Spring That Wasn't*. Stanford: Stanford University Press.

Munson, Henry. 1988. *Islam and Revolution in the Middle East*. New Haven and London: Yale University Press.

Omeje, Kenneth. 2010. „Dangers of Splitting a Fragile Rentier State: Getting it Right in Southern Sudan.“ *ACCORD*, (online; Pdf). Dostupné z: http://www.accord.org.za/images/downloads/op/op_2010_1.pdf (21. 4. 2014)

Pollack, Kenneth M. 2011. „Reform: Convincing Reluctant Regimes to Change.“ Pp. 141–147 in Kenneth M. Pollack, Daniel L. Byman (eds.). *The Arab Awakening: America and the Transformation of the Middle East*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.

Schanzer, Jonathan, Steven Miller. 2012a. *Facebook Fatwa: Saudi Clerics, Wahhabi Islam, and Social Media*. Washington, D.C.: Foundation for Defense of Democracies Press.

Schanzer, Jonathan, Steven Miller. 2012b. „How Saudi Arabia Has Survived—So Far.“ *Pundicity: Informed Opinion and Review*, (online). Dostupné z: <http://schanzer.pundicity.com/11691/how-saudi-arabia-has-survived-so-far> (28. 4. 2014)

Teitelbaum, Joshua. 2007. „Saudi Arabia and the United States: Reluctant Bedfellows in a Strategic Embrace.“ *Tel Aviv Notes*, (online; Pdf). Dostupné z: <http://joshteitelbaum.files.wordpress.com/2011/11/saudi-arabia-and-the-united-states-reluctant-bedfellows-in-a-strategic-embrace.pdf> (21. 4. 2014)

Ťupek, Pavel. 2007. „Co je to saláfijský islám?“ Pp. 62–87 in Emil Soulejmanov (ed.). *Politický islám*. Praha: Eurolex Bohemia.

Valbjorn, Morten, André Bank. 2007. „Signs of a New Arab Cold War: The 2006 Lebanon War and a Sunni-Shi'i Divide.“ *Middle East Report* 37 (242): 6–11.

Vuori, Juha A. 2008. „Illocutionary Logic and Trends of Securitization: Applying the Theory of Securitization to the Study of Non-Democratic Political Orders.“ *European Journal of International Relations* 14 (1): 65–99.

Wilkinson, Claire. 2007. „The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe?“ *Security Dialogue* 38 (1): 5–25.

Williams, Michael C. 2003. „Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics.“ *International Studies Quarterly* 47 (4): 511–531.

Yamani, Mai. 2011. „Saudi Arabia's Decade of Denial.“ *Project Syndicate*, 7. 9. 2011 (online). Dostupné z: <http://www.project-syndicate.org/commentary/saudi-arabia-s-decade-of-denial> (21. 4. 2014)

Abstrakt

Autor se v této práci věnuje tématu politické teologie a fundamentalismu, přičemž práce zkoumá protesty, které se v rámci Arabského jara udály v Saúdské Arábii. Autor se v práci dále snaží obhájit hypotézu, že klíčovým faktorem, který způsobil neúspěch protestů, byla „sekuritizace“ protestujících šíitů a následná neochota většinového obyvatelstva – sunnitů – účastnit se protestů. K tomu autor využívá bezpečnostní teorii Kodaňské školy, kterou ve své disciplinované interpretativní studii aplikuje na zkoumaný případ, přičemž klade důraz na kontext, v jakém se protesty odehrály, aby tak mohl zdůraznit postavení náboženského establishmentu v zemi.

Klíčová slova: politická teologie, fundamentalismus, Kodaňská škola, sekuritizace, Arabské jaro, Saúdská Arábie

Abstract

The author focuses on the theme of political theology and fundamentalism in this thesis. The work examines protests which occurred during the Arab spring in Saudi Arabia. The author is then trying to defend hypothesis that the key factor which cause failure of protests was securitization of protesting Shiites and consequent unwillingness of the majority of population – Sunnis – to participate in protests. Author uses the Copenhagen school theory for this purpose. He applies the theory on the cause under examination in his disciplined interpretative study, while he highlights the context in which the protests occurred, so he can emphasize the status of religious establishment in the country.

Key words: political theology, fundamentalism, Copenhagen school, securitization, Arab spring, Saudi Arabia